

**Universitat de les
Illes Balears**

**Títol: Una lectura del Llibre de les Lleis Palatines del
Regne de Mallorca**

NOM AUTOR: Marta Fernández Siria

DNI AUTOR: 41541146-H

NOM TUTOR: Sebastiana Ma. Sabater Rebassa

Memòria del Treball de Final de Grau

Estudis de Grau d' Història de l'Art

Paraules clau: miniatura gòtica, pintura del Regne de Mallorca, art Corona d'Aragó

de la

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Curs Acadèmic 2012 - 2013

Cas de no autoritzar l'accés públic al TFG, marqui la següent casella:

ÍNDEX

	Pàg.
0. Presentació del treball	3
1. Introducció	3
2. Estat de la qüestió	6
3. Objectius i sistema de treball	15
4. Reflexió sobre les fonts bibliogràfiques. Anàlisi historicoartística	16
5. Tradició dels llibres d'Ordenacions	20
6. El viatge de l'original de les <i>Leges</i> i l'apropiació per part de Pere IV	21
7. Algunes diferències entre els còdex	23
8. Original i còpies de les <i>Ordinacions</i>	25
9. Recapitulacions i conclusions finals	30
10. Notes	32
11. Annexos	36
- Taula I	37
- Índex d'il·lustracions	43
- Il·lustracions	46

Aquest estudi s'inclou en la línia temàtica *Història de l'Art com a història de les mentalitats. Pintura i il·lustració de manuscrits durant els segles del gòtic* i dintre d'ella s'ha optat per fer un treball sobre el llibre de les *Leges Palatinae* promulgades al 1337. Com comentaré a l'apartat dedicat a l'estat dels coneixements sobre el tema, un dels aspectes menys tractats ha estat la relació entre el llibre miniat mallorquí i les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor rey en Pere terç rey Darago sobre lo Regiment de tots los officials de la sua cort* escrit l'original l'any 1344.

1. INTRODUCCIÓ

El 9 de maig de 1337 Jaume III de Mallorca (1324-1349) promulgava el corpus legislatiu el qual es va convertir posteriorment en un gran referent per al compendi de lleis normatives de la cort. Aquest llibre, anomenat *Leges Palatinae* (fig.1) constitueix el conjunt de lleis, ordenances i constitucions que s'havien de seguir per al bon funcionament i règim del Palau Reial. L'objectiu d'aquest text era regular racionalment les funcions i les competències de tots els oficials que formaven part de la seva cort i servici establint uns criteris predeterminats. La metodologia que va utilitzar va consistir en compilar totes les lleis existents fins aleshores sobre la ordenació del palau i afegir de la seva pròpia persona algunes modificacions i ampliacions en determinats aspectes. En aquest sentit va reduir, confirmar i introduir noves lleis que es donaren a conèixer amb la promulgació del llibre i amb la seva posada en pràctica. El rei nega la autoria total del text ja que recull pràctiques precedents i només incorpora alguns canvis. D'aquesta manera exposa clarament una reglamentació del treball especificant cada un dels oficis (fig. 2 i 3) i cada una de les tasques que s'havien de seguir¹.

Abans d'introduir la importància que presenta el llibre a nivell general és propi, donat el contingut del treball, esmentar alguns trets de la figura de Jaume III juntament amb el seu context social i polític per així apropar-nos a l'àmbit de sorgiment del manuscrit. Hem de recordar que la nissaga de dominació del Regne Privatiu de Mallorca comença al segle XIII amb Jaume el Conqueridor, qui va entrar a la Ciutat de Mallorca l'any 1229. Després de la mort de Jaume I al 1276, el seu fill va entrar en possessió del Regne de Mallorca com a Jaume II (1276-1311)². El rei Sanxo, segon fill de Jaume II, va ser qui va ocupar el tron entre els anys 1311 i 1324, ja que el seu primogènit va decidir incorporar-se a l'ordre franciscana. Davant la inexistència de fills de Sanxo per

continuar amb la nissaga es va haver de recórrer a un nebot d'aquest, fill del seu germà Ferran ja mort. Aquest nét de Jaume II i nebot de Sanxo seria el futur Jaume III.

El rei Jaume III (1324-1349) va contraure matrimoni al 1336 amb Constança, germana de Pere IV d'Aragó. Ja al 1324, a l'edat de 9 anys va heretar el tron de Mallorca baix la tutela i regència del seu oncle Felip. El rei Pere IV ambicionava obsessivament el domini del Regne de Mallorca, tant és així que va desembarcar a l'illa amb les seves tropes al 1343 obligant a Jaume III a exiliar-se al Rosselló. Jaume III, des del Rosselló, va aconseguir formar una flota amb gran quantitat de cavallers i infants per fer-li contra a l'exèrcit de Pere IV. Per sorpresa seva, es va trobar que les tropes aragoneses estaven reforçades, duent així al fracàs de la flota mallorquina i a la mort del rei en batalla el 1349. D'aquesta manera els desitjos de Pere IV de dominar el Regne de Mallorca es varen complir tot i que, segons els fets històrics, es pot deduir i afirmar que el reis de Mallorca varen estar molt amenaçats pels poderosos reis d'Aragó durant llarg temps³.

El rei Jaume III era un gran aficionat de les arts i la cultura a més d'un gran amant dels bells llibres i de l'art italià tant pel que fa a la obtenció d'obres, com demostra la compra d'una escultura de la Verge a l'italià Andrea Agolini en 1328, com pel que fa a la contractació d'artistes, com el senès Matteo di Giovanni⁴. En relació amb aquest interès per la sumptuositat, i a la vegada pel saber, s'ha de dir que al 1336 el rei va fer construir un estudi a l'Almudaina del qual no hi ha dubtes estava designat a ser la llibreria reial⁵.

Pel que fa a l'hegemonia i l'esplendor del Regne de Mallorca, aquests varen tenir una empenta sobretot a principis del segle XIV gràcies al comerç que unia l'illa amb tota la Mediterrània i que permetia fer contactes i transaccions les quals suposaven una riquesa econòmica i artística. Basti dir, com a mostra d'aquesta "internacionalitat", que al 1326 és creat el tribunal del Consolat de Mar i els cònsols que representaven els interessos mercantils de l'illa es varen començar a establir per tots els grans ports. En aquestes dates és important destacar l'ambient cultural del que disposava la ciutat, que va propiciar, entre altres coses, el sorgiment de tallers relacionats amb la miniatura i, més concretament, amb la il·luminació de brúixoles i mapes per part del taller de Cresquem Abraham (1325-1387) que es continuà amb el seu fill Jafudà Cresques (1350-1410) fora dels límits cronològics del Regne de Mallorca. Igualment s'ha de dir que en aquests temps visqué Ramon Llull, el creador del pensament lul·lista. A més és fruit d'aquesta època el començament de la construcció de la Catedral, el Castell de Bellver i

les remodelacions a l'Almudaina. Per tant, es pot determinar que, en aquest període es veu de manera clara una important riquesa cultural i econòmica juntament amb una intenció de mostrar l'hegemonia que ostentava el Regne de Mallorca a través d'aquestes diferents iniciatives. Igualment es pot destacar d'aquest període les diferents empreses de promoció iniciades pel bisbe Berenguer Batle entorn la Seu de Mallorca que varen suscitar una gran empena artística, i la configuració de la col·lecció de pintura gòtica que ha restat i que s'ubicava al Convent de Santa Clara.

En relació al nostre estudi, tres obres il·luminades formen part d'aquest esplendor de la primera meitat del segle XIV a Mallorca: el *Llibre de Privilegis* (o *Privilegis dels Jurats*) començat al 1334 i conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca, el còdex de les *Leges Palatinae* a la Bibliothèque Royale Albert I de Brussel·les escrit i miniat entorn al 1337 i el *Còdex de les Franquícies de Mallorca* datat entre 1339 i 1342 a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Tot i que sobre les relacions entre aquests llibres parlarem al llarg del treball, vull anunciar que és inevitable no fer referències al conjunt encara que s'analitzi només un llibre ja que veurem que la seva connexió i els seus punts en comú ens donaran algunes claus importants per a l'estudi concret del nostre treball.

L'exemplar original de les Lleis Palatines de Mallorca (ms. 9169) constitueix un manuscrit de 79 fulles de pergamí -0m 403 x 0m. 255- més una fulla de paper al principi i una fulla de pergamí i dos de paper al final del volum. La escriptura és en llatí i està traçada en dues columnes de 38 línies amb un interval de 20mm i acompanyada de diverses anotacions marginals fetes al segle XVI. El manuscrit està decorat a varis colors, amb vuit grans representacions d'escenes cortesanes, lletres capitals miniades (fig. 4), i diverses orles decoratives en moltes de les pàgines⁶ (fig. 5 i 6).

En les *Leges Palatinae* tots els oficis estan agrupats dins quatre gran servicis dirigits per quatre grans oficials: els majordoms o mestres d'alberg, responsables de la casa del rei, els camarlencs, responsables de la seguretat del príncep, el canceller, cap de la cancelleria, de la justícia i de la capella, i el mestre racional, que s'encarrega de les finances.

Les Lleis Palatines es varen elaborar per ordre del propi Jaume III en un context en què es pretenia conservar el fràgil estat del Regne de Mallorca i preveure les divisions internes. La originalitat i la peculiaritat del text no es troba en la creació de nous oficis i nous càrrecs, perquè aquestes activitats ja estaven legitimades

anteriorment, sinó en la compilació en un sol text de totes les competències dels treballadors de la cort a més dels aspectes organitzatius del palau⁷.

En la data de 1343, vuit anys després de la promulgació de les *Leges*, Pere IV d'Aragó va fer la seva entrada a Mallorca, i després al Rosselló, amb l'objectiu d'annexionar aquests dos territoris al seu regne. Amb aquesta entrada és possible que prenguéssin potestat de l'original de les *Leges Palatinae*, ja que al 1344 va promulgar un model pràcticament idèntic però traduït al català i amb un altre títol: *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor rey en Pere terç rey Darago sobre lo Regiment de tots los officials de la sua cort*, apropiant-se, d'aquesta manera de la seva autoria. De les circumstàncies d'aquest plagi, de l'autor d'aquesta publicació i de la seva importància i transcendència parlarem en la part crítica d'aquest treball, ja que és un dels punts principals del nostre anàlisi.

Per acabar aquesta introducció al tema cal dir que el llibre de les *Leges Palatinae* va passar per moltes mans degut a intercanvis polítics i regals fins a arribar a la Biblioteca Real de Brussel·les on resta avui en dia. El text en llatí va ser publicat per primera vegada l'any 1701 en las *Acta Sanctorum* en la ciutat d'Anvers, a aquesta publicació li varen seguir altres als segles XVIII i XIX.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

L'estat de la qüestió que aquí es presenta està organitzat cronològicament segons la data de publicació de les obres que tenen relació amb les *Leges Palatinae* i les *Ordinacions* de Pere IV. Això ens permet veure els canvis d'hipòtesis i els nous descobriments que han fet que les argumentacions pateixin algunes alteracions al llarg del temps. Igualment, es comentaran llibres que van de lo més general a lo més específic, esmentant el seu caràcter en cada cas, a més de referències bibliogràfiques sobre altres postures que no fan una referència directa a l'obra, però que indirectament ens donen dades que podem relacionar amb l'argumentació del treball, com per exemple dades històriques.

D'aquesta manera les fonts bibliogràfiques que utilitzarem són fonts cabdals i necessàries per la investigació del tema principal i per poder descobrir les hipòtesis i les diferents opinions entre els autors. Aquestes podran ser fonts directes i específiques o, per altra banda, podran ser fonts indirectes que, igualment, donaran dades rellevants per l'estudi exhaustiu de les obres, *Leges Palatinae* i *Ordinacions*, tant en el seu context

com en les seves característiques més pròpies. S'ha observat, però, que els escrits que parlen sobre els dos manuscrits, tant per separat com en conjunt, resulten escassos en la seva varietat d'informació. Afirmo això ja que la majoria dels articles o seccions dels llibres relacionades amb el tema que es consulten per a la realització d'aquest estudi, es dediquen a l'estil artístic o a l'autoria dels mateixos llibres i només casos específics, consideren la seva comparació. Essent així tractarem la informació que ens donen les fonts, segons l'any de publicació però esmentarem si la informació atén a les *Leges Palatinae* o a les *Ordinacions* per tal de que l'estat de la qüestió sigui lo més coherent possible.

En relació a les *Ordinacions* hem de destacar com a primera referència bibliogràfica *Las Ordinaciones de la Corte Aragonesa en los siglos XIII y XIV*, un text de 1914 per part de José Jordán de Urríes⁸. En aquest article es resumeix un estudi de Karl Scharz titulat *Aragonische Hofordnungen im 13 und 14 Jahrhundert; studien zur Geschichte der Hofämter und Zentralbehörden des Königreichs Aragon*. Aquest text ens aporta informació sobre la relació entre les *Ordinacions* amb altres manuscrits i l'origen dels compendis legislatius, entre ells les *Leges*. A més ens parla sobre la divisió del text aragonès i l'explicació de cada un dels oficis que s'hi anomenen com a principals de la cort reial: el majordom, el camarlenc, el canceller i el mestre racional. Igualment també s'expliquen les tasques d'altres oficis i col·lectius de gran importància dins l'organització reial.

Pel que fa al manuscrit mallorquí les primeres referències bibliogràfiques que hem considerat per a aquest estudi, encara que es tractin de fonts indirectes, les trobem a *Algunes notícies sobre un còdex de les franquícies de Mallorca a l'Arxiu de la Corona d'Aragó* de Carl Arnold Willemsem de l'any 1928⁹. Aquest article és interessant pel que fa al coneixement dels llibres que podia tenir Jaume III en el seu poder, i que després Pere IV va ordenar expropiar-li i fer-los seus. Igualment introdueix la idea de que aquest llibre de les Franquícies formés part del grup del *Llibre dels Privilegis* i les *Leges Palatinae* ja que al·ludeix a que té una qualitat inferior que el de Privilegis però, tot i així, es pot relacionar amb ell¹⁰.

A *History of Spanish Painting* de Chandler Rathfon Post, en concret el tercer volum de la seva obra, hi ha un apartat dedicat a l'estil italogòtic i l'estil internacional a Mallorca que constitueix un important text per aprofundir en l'estil que pot presentar el llibre de les *Leges Palatinae*¹¹. En aquest apartat fa un estudi cronològic sobre les obres

amb influències italianes a l'illa i la seva possible afiliació a estils procedents d'Itàlia. La informació per al nostre cas ve referida pel que fa a l'estil, i en concret en la seva atribució del retaule de Santa Quitèria (Museu de Mallorca) i el de Santa Eulàlia (Catedral de Palma) a un ambient que es relaciona molt amb la pintura senesa de Pietro Lorenzetti. Post incorpora la possibilitat de què es tractessin d'obres fetes per Joan Loert, actiu en treballs de la catedral en la primera meitat del segle XIV. Contràriament a aquesta primera opinió, més tard, Post afirma que segons l'evidència de l'estil dels retaules s'han de datar necessàriament al darrer quart de segle i que aquests no pertanyen a un mateix artista¹².

Millard Meiss en *Italian Style in Catalonia and a fourteenth century catalan workshop* aporta un discurs específic sobre com l'estil italià va arribar a les obres de Catalunya al segle XIV i conseqüentment a les obres de Mallorca¹³. Així, analitza el context català dins aquest àmbit d'influències i, amb ell, el paper d'alguns artistes. D'aquesta manera arriba a comentar un grup de pintures i manuscrits procedents de Mallorca que considera dels primers en rebre aquest estil italianitzant. Aquestes obres són, entre d'altres, el *Llibre dels Privilegis* i les *Leges Palatinae*, aquest darrer anomenat en el seu estudi com *Lleis i Ordenances del rei Jaume II de Mallorca*. Fa concrecions sobre l'estil que presenten aquestes obres anomenat a pintors com Duccio i Simone Martini i apropant-se més bé a l'àrea de Pisa. D'aquesta manera estableix la hipòtesi de si aquest Mestre dels Privilegis, apel·latiu ofert per ell i utilitzat posteriorment en totes les referències, fos català, mallorquí o italià. Igualment seva va ser la idea de englobar en un únic artista els dos llibres miniats més els retaules de Santa Quitèria i Santa Eulàlia¹⁴. Aquest text és un referent pel que fa als estudis que segueixen l'estil italianitzant a Catalunya, i per tant podem entendre algunes claus de per què el mateix estil es va establir també a Mallorca. L'aportació de Meiss ha fixat els punts de partida i les bases per continuar la investigació del tema de la influència italiana i la seva magnitud a Catalunya i sobretot pel que fa al tema del Mestre dels Privilegis.

A continuació, dins una bibliografia de caràcter més general es troba el volum de *Pintura Gòtica* escrit per José Gudiol Ricart per la col·lecció *Ars hispaniae*¹⁵. En aquest volum s'introdueix al Mestre dels Privilegis, com a autor de les *Leges Palatinae*, dins el context de la pintura gòtica a Mallorca. Dóna les dades bàsiques sobre el manuscrit acollint com a referència a Post i a Millard Meiss. En l'apartat que dedica al Mestre dels Privilegis, també hi vincula l'obra del *Llibre dels Privilegis* i els retaules de Santa

Eulàlia i de Santa Quitèria, donant una descripció més acurada d'aquests darrers. Per acabar, Gudiol menciona la hipòtesi d'atribució de les quatre obres a Joan Loert justificant-la a partir de la seva documentació en la decoració de la catedral de Palma durant la primera meitat del segle XIV. La informació donada en aquest volum sobre les *Leges Palatinae* és escassa, però ens serveix també per incloure l'obra en un context amb unes determinades característiques. Si més no, també ens dóna recursos, com per exemple consultar l'obra dels autors que cita, per conèixer més sobre el tema.

Fent un anàlisi sobre la perspectiva des de la qual es tracta el tema podem dir que els tres darrers autors esmentats, Post, Meiss i Gudiol, aporten els seus estudis des de la mirada formalista. S'ha considerat oportú fer aquest aclariment ja que aquests autors constitueixen una de les fonts principals per a l'estudi. La confirmació d'aquesta perspectiva formalista la dóna la predilecció per tractar el tema seguint d'una manera exhaustiva les qüestions relacionades amb l'estil, autoria, forma i cronologia de les obres, no considerant en cap moment el context historicoartístic.

A continuació veurem com en l'obra de Marcel Durliat¹⁶ es segueix una visió més sociològica tenint en compte qüestions de context i indagacions relacionades amb les condicions de promoció de les obres, d'arribada d'artistes, o altres aspectes de caire més culturals. Tot i que en *L'art en el Regne de Mallorca* es segueix aquesta perspectiva, hem de dir que en la tercera part que tracta sobre la pintura al Regne de Mallorca canvia el seu discurs passant-se a una visió formalista del tema. Per tant, pel que fa al nostre tema en qüestió, s'adscriu a Millard Meiss per introduir el nom de l'artista que il·lumina el manuscrit, el Mestre dels Privilegis. Com faran molts dels altres autors, li atribueix a aquest mestre el *Llibre dels Privilegis*, les *Leges Palatinae* i els retaules de Santa Eulàlia i Santa Quitèria. Tot i això ens aporta el nom de Matteo di Giovanni (pintor vidrier de Siena) per demostrar que a les illes hi residia un artista italià en el moment precedent a l'aparició del Mestre dels Privilegis ja que aquest senès està documentat com a ciutadà de Mallorca al 1330. Amb això es vol dir que pot ser el Mestre dels Privilegis acollís les traces italianes que presenta el manuscrit d'un suposat cercle d'artistes relacionats amb di Giovanni o del propi di Giovanni¹⁷. Per més dades, identifica al Mestre dels Privilegis amb Joan Loert, a partir de les obres atribuïdes i seguint la justificació de que es troba documentat durant el període d'activitat del mestre i perquè és l'únic pintor de retaules important a Mallorca al segon quart del segle XIV¹⁸.

A partir de referències indirectes, podem saber que Pere Bohigas en el seu article *La Il·luminació de les "Leges Palatinae" de Mallorca* publicat en la revista "Scriptorium" al 1969 es refereix a l'estil que presenta el còdex mallorquí de les *Leges*, en comparació al *Llibre dels Privilegis*¹⁹. D'aquesta manera troba similituds entre les dues obres pel que fa a l'anatomia dels personatges i les escenes representades. Tot i això, segueix la idea proposada anteriorment per Millard Meiss i Durliat de vincular les obres a un taller on hi ha un mestre encarregat de les escenes principals i uns ajudants que fan les parts secundàries. Tot i això també analitza les semblances d'aquests dos manuscrits amb el *Còdex de les Franqueses de Mallorca* i insinua una possible intervenció en l'àmbit dels manuscrits de promoció reial del jueu Vidal Abraham.

La següent referència que hem considerat apareix al Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (BSAL) de la mà de Francisco Sevillano Colom i amb el títol: *De la Cancilleria de los Reyes de Mallorca (1276-1343)*²⁰. En aquest cas es parla sobre l'apropiació de Pere IV de les *Leges Palatinae* per al bon funcionament de la seva cancelleria. D'aquesta manera explica aquest període d'expulsió de Jaume III i d'apropiació de les *Leges* posant atenció sobre la originalitat del text. Igualment també fa menció al recorregut que va fer el manuscrit original fins a arribar al seu lloc actual a la Biblioteca de Brussel·les. En definitiva, per a la part crítica aquesta aportació de Sevillano Colom és de gran importància, ja que ens dóna les pautes del viatge del manuscrit i la posterior còpia i implantació de les *Leges* per part de Pere el Cerimoniós.

La pintura medieval mallorquina de Gabriel Llompart constitueix també un interessant estudi pel que fa a les arts plàstiques de l'època gòtica. En la introducció al primer volum realitza un estat de la qüestió sobre la pintura medieval mallorquina on introdueix les aproximacions a aquesta que han fet els diferents autors fins a la data. Pel que fa al cas concret dels manuscrits, identifica a Joan Loert amb el mestre de privilegis, seguint les premisses de Durliat²¹. La relació entre els retaules de Santa Eulàlia i de Santa Quitèria amb els manuscrits del *Llibre dels privilegis* i les *Leges Palatinae* la justifica dient que aquests els retaules estan fets amb una tècnica pareguda a la de la miniatura i això, juntament amb la relació d'estil que ja s'ha establert, fa viable atribuir totes les obres a un mateix taller. Igualment recolza la qüestió de l'aparició del senès Mateo di Giovanni com una vessant important de la influència italiana que s'observa en les obres de Loert. Tot i això ens dóna dades molt específiques sobre les obres i dades específiques també sobre la documentació dels diferents pintors que anomena.

Una font que ha constituït part de la base essencial per elaborar aquest estudi ha estat el llibre de Olivetta Schena *Le leggi palatine di Pietro IV d'Aragona*²². En aquesta font es transcriu completament el text de les Ordinacions de Pere IV, seguint la còpia del 1783 del manuscrit original que va fer P. Bofarull i Mascaró a Barcelona al 1850. Igualment el llibre es completa amb un pròleg i una introducció on s'expliquen aspectes significants de la producció del manuscrit en comparació amb les *Leges*, així com de les còpies que es varen fer, el seu ressò posterior i els seus precedents anteriors. Apunta, a més, una primera classificació i catàleg dels còdex de les Ordinacions que han quedat als nostres dies, tot i que posteriorment s'han fet algunes troballes que ella no incorpora aquí.

Olivetta Schena i Josep Trenchs en la seva comunicació *Le Leggi Palatinae di Giacomo III de Maiorca nella Corte di Pietro IV d'Aragona* realitzen un important estudi sobre la reelaboració per part de Pere el Cerimoniós del text de les *Leges Palatinae*²³. S'analitza la importància del text de Jaume III i es parla sobre la seva estructura de manera general, a més de fer referència als oficis ja existents al regne de Mallorca abans de la promulgació de les lleis. Igualment, també s'analitza la importància de les *Ordinacions*, però sempre establint com a precedent el text mallorquí. En definitiva és una relació entre els dos texts i entre les dues personalitats dels reis, fent referència tant a les dates històriques d'esdeveniments i publicacions, com a les referències d'estructura que donen els propis manuscrits. Per al nostre estudi, que desenvoluparem en la part crítica, constitueix una de les grans fonts utilitzades. Incorpora en aquest cas, la notícia del retrobament del que es creu el manuscrit original anotat de la mà de Pere IV en la Universitat de València.

Especial menció hem de fer al recull fet per Lorenzo Pérez, Gabriel Llompart i Marcel Durliat de la versió de les *Leges Palatinae* tant en el seu text original, en llatí, com en la seva traducció al castellà²⁴. Aquests autors han fet les introduccions i els textos que acompanyen a la transcripció. És una font que té a veure amb tot els temes relatius amb les *Leges Palatinae*: la seva autoria, el seu estil, el context polític, el context cultural, orígens dels oficis, antecedents i precedents a l'obra, explicació de l'estructura i la seva rellevància. Constitueix una aproximació indispensable al tema que recull les aportacions d'altres autors donades fins la data de publicació, a més d'introduir noves reflexions. La més destacable d'aquestes és la relació entre les imatges miniades del llibre de les *Leges Palatinae* amb les d'uns llibres de corals avui al *Museo Nazionale*

de Pisa però procedents del convent de Sant Nicolau de Pisa²⁵ Igualment la transcripció literal de les *Leges*, així com la reproducció de les pàgines del manuscrit original són de gran importància pel que fa a la investigació sobre els frontispicis, les inicials miniades i els seus detalls.

L'estudi de Joan Domenge i Mesquida en *James III, king of Mallorca. Leges Palatinae*, constitueix una font important sobretot en la investigació de l'autoria de les *Leges*²⁶. Al capítol IV tracta aquest tema repassant totes les aportacions donades pels diferents autors fins aleshores. A més de fer referències a les hipòtesis que vinculen el Mestre dels Privilegis amb Joan Loert, també anomena altres obres d'aquest període que podríem vincular amb el suposat autor, és a dir, que contempnen les mateixes característiques. És en aquest punt on s'introdueixen aportacions pel que fa a la relació dels manuscrits (*Llibre dels Privilegis* i *Leges Palatinae*) amb el còdex de les Franquícies (ara a l'Arxiu del Regne d'Aragó). Donada aquesta relació surt a col·lació el nom del jueu Vidal Abraham, del qual diu que possiblement va ser membre del taller del Mestre dels Privilegis o cap d'un taller dedicat a l'ornamentació. Aquesta nova hipòtesi ens fa pensar en la col·laboració dels jueus en la il·luminació d'aquests manuscrits, donada la importància de la comunitat jueva en aquest àmbit. Al capítol V es fa referència a les relacions entre l'il·lustrador de les *Leges* i l'art italià. Recopila la informació que els autors han donat fins a la data incloent altres, com per exemple F. Bologna, que han ampliat el focus geogràfic d'influència i parlen més d'Assís incloent el nom d'altres artistes.

Bonifacio Palacios Martin en el seu text *Sobre la redacció y difusió de las "Ordinacions" de Pedro IV de Aragón* aporta l'argumentació per a tota una sèrie d'hipòtesis que es planteja²⁷. Arrel de la trobada del manuscrit original de les Ordinacions, anotat per la mà del rei, a la Universitat de València, aquest autor intenta fer una segona classificació i identificació, després de la de Olivetta Schena, dels manuscrits que han restat actualment. Resulta important ja que, a més de donar dades en comparació amb el manuscrit de les *Leges Palatinae*, estableix, segons el seu criteri, quines varen ser les primeres còpies que es varen fer de les Ordinacions en temps de Pere IV. Aquestes dades ens han ajudat a fer una reflexió sobre les diferents imatges miniades que es feien al regne en un mateix temps i els possibles referents utilitzats.

Dins la bibliografia de caràcter general hem d'anomenar el volum referit a *Arts del llibre. Manuscrits, gravats, cartells* de la col·lecció *Art de Catalunya*, publicat per

edicions L'isard a Barcelona al 2000. La direcció de la col·lecció està a càrrec de Xavier Barral i Altet, però l'apartat que ens interessa en aquest cas és "La il·lustració de manuscrits a Catalunya" escrit per Rosa Alcoy²⁸. En aquest apartat es fa un repàs sobre les obres i els esdeveniments importants que afectaren als manuscrits a Catalunya des de els segles del romànic fins al renaixement. En definitiva, el títol que ens ha estat més profitós dins aquest apartat per treure un context general sobre l'obra de les *Leges Palatinae* ha estat "L'eclosió italianitzant". En les pàgines consultades podem extreure la idea de la dimensió que va acollir la influència italiana sobre el terreny dels manuscrits, a més del terreny pictòric en general. Es decideix per explicar les dades generals d'una sèrie d'obres, entre elles les *Leges Palatinae*, i situar-les segons el seu estil dins la corrent italianitzant, o més concretament dit pisanosienès. Essent així, aporta la informació bàsica sobre l'obra, però incorpora relacions amb altres obres que resulten interessants per l'estudi. Igualment també parla de la autoria del llibre fent referència al Mestre dels Privilegis, a qui li atribueix també el *Llibre dels Privilegis* i els retaules de Santa Quitèria i de Santa Eulàlia.

Tina Sabater elabora un article editat dins *Bellver 1300 - 2000. 700 anys del castell*²⁹ que acull una interpretació sobre la promoció reial de les arts, en concret de la pintura mural, pintura sobre taula i il·luminació de manuscrits, en temps de Jaume III. Elabora un estudi on incorpora la majoria dels autors que han tractat aquest tema constituint una font important per conèixer a grans trets l'estat de la qüestió del nostre estudi. Dins aquest article ens interessa molt la descripció que es fa sobre les obres miniades del Mestre dels Privilegis i les hipòtesis d'identificació, que ens dirigeixen la mirada cap a nous centres, a més d'incloure la interpretació que Alcoy fa sobre la possibilitat de que l'autor d'aquestes obres formés part d'un taller itinerant. Tot i això, posteriorment, a l'article *Decoración medieval en la Catedral de Mallorca. Las pinturas murales de la Antigua Capilla de San Pedro*³⁰ del 2009 Sabater dona un gir a aquesta qüestió i proposa el Rosselló com a nucli de procedència dels mestres que treballaren en aquest conjunt d'obres i relaciona la seva vinguda amb el bisbe Berenguer Batlle, gran promotor en aquests moments a la Seu.

Marta Serrano, a l'article *El arte áulico mallorquín y su reflejo en los proyectos artísticos de Pedro IV el Cerimonioso*³¹, ofereix una aproximació al tema de l'apropiació de models per part de Pere IV. El seu estudi inclou les *Leges Palatinae*, com també altres exemples sobre numismàtica, sigil·lografia o arquitectura.

Un article que no es relaciona tan directament amb el tema, ja que també tracta altres qüestions, però que ens aclarit molts de dubtes sobre les condicions de la traducció de les *Leges* per part de Pere IV rep el títol de: *Francesc Eiximenis i el secret nacional de les Ordinacions de la Cort del rei Pere el Cerimoniós*³². En aquest estudi publicat l'any 2007, el seu autor Curt Wittlin, estudia la figura de Francesc Eiximenis, molt propera al rei d'Aragó, i la seva crítica a la reialesa. Segons aquest autor la seva crítica es veu a l'hora de donar les claus, de manera xifrada, del plagi de Pere IV a les *Leges*. És interessant aquest article ja que el propi text escrit per Francesc Eiximenis ens dóna dades rellevants pel que fa a la recepció del manuscrit mallorquí. L'article també incorpora les estratègies de traducció que es varen seguir i informacions i noms de les persones que varen participar en aquesta còpia il·lícita.

Una publicació que tracta aspectes molt relacionats amb el nostre estudi és *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, una transcripció de les *Ordinacions* que incorpora textos introductoris de Francisco M. Gimeno, Daniel Gozalvo i Josep Trenchs³³. Aquesta edició va ser publicada al 2009 i és una font cabdal per conèixer la traducció i la possible autoria de les *Ordinacions*, a més d'aportar dades sobre les diferents publicacions i còpies. Una part que ens interessa molt és la comparació que estableix entre l'estructura de les *Leges* i l'estructura de les *Ordinacions* ja que ens mostra els exemples exactes de la còpia i la similitud entre els dos manuscrits. Igualment també incorpora una transcripció completa del manuscrit aragonès, que ens ajuda a comprovar de la nostra mà les diferències amb el manuscrit mallorquí.

Cal destacar que al 2009 es va iniciar una nova línia temàtica en relació a les *Leges Palatinae* per part de Maria Barceló i Guillem Rosselló³⁴. El manuscrit de Jaume III ha estat utilitzat en aquest cas com a testimoni dels costums i de la vida quotidiana de la societat mallorquina del segle XIV. Un aspecte que cal destacar és la decoració mural que es pot veure als frontispicis i inicials miniades del còdex mallorquí, la qual constitueixen una font d'estudi per tractar el tema de les decoracions murals a les cases gòtiques.

Finalment, Isabel Escandell i Gabriel Llompart en *Llibre dels Reis. Llibre de franqueses i privilegis del regne de Mallorca* fan un estudi historicoartístic en el qual estableixen dades rellevants en relació al *Llibre dels Privilegis* però també pel que fa a les *Leges Palatinae*³⁵. Tot i ser una monografia del *Llibre dels Privilegis*, en el cas que

ens interessa, repassa l'activitat artística del Mestre dels Privilegis, a més dels pintors actius en aquestes dades, i els còdex que s'atribueixen a ell. Ens han aportat, també, valuosa informació els epígrafs en els quals estableix una relació entre el *Llibre de Franqueses*, les *Leges Palatinae* i el *Llibre dels Privilegis*. Concretament aporta una comparació entre les *Leges* i els *Privilegis dels Jurats* en relació al seu programa pictòric i compositiu per arribar a la conclusió de que els mateixos pintors varen col·laborar en la producció d'aquests manuscrits. Igualment planteja la hipòtesi de que a partir de l'existència de varis exemplars originals del manuscrit promogut per Jaume III, aquest es va copiar i il·luminar en les ciutats més rellevants del regne de Mallorca, la ciutat de Mallorca i Perpinyà.

3. OBJECTIUS I SISTEMA DE TREBALL

Són moltes les fonts bibliogràfiques que tracten el tema de les *Leges Palatinae* de Jaume III des de diferents àmbits. Tot i això, les fonts es refereixen, en la majoria dels casos, a qüestions d'estil o d'autoria deixant de banda la repercussió que va tenir aquesta obra en altres centres o en altres llibres. Una conseqüència directa d'aquesta importància i repercussió és l'adopció d'aquest model de manera il·lícita per part de Pere IV en les seves *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor rey en Pere terç rey Darago sobre lo Regiment de tots los oficials de la sua cort*.

L'objectiu d'aquest estudi serà, doncs, deixar constància dels trets més importants que recullen els textos pel que fa a l'anàlisi historicoartístic del manuscrit mallorquí, com també tractar el tema de les condicions de la recepció de les *Leges* per part del rei d'Aragó i la conseqüent apropiació del manuscrit baix un altre títol. Donat que la reflexió sobre la relació específica dels continguts dels dos llibres resulta un dels aspectes manco tractats en la bibliografia, aquí s'analitzaran a mode de comparativa l'estructura que presenten els dos manuscrits, observant que un és l'hereu de l'altre amb petites modificacions.

Per dur a terme aquesta tasca he treballat directament sobre el facsímil de les Lleis Palatines editat per José J. de Olañeta, el qual transcriu el còdex original Ms. 9169 de la Biblioteca Real de Brussel·les, tant en llatí com en castellà. De la mateixa manera, he estudiat directament el llibre de les *Ordinacions* de Pere el Cerimoniós a través de la transcripció del seu original, Ms. 1501, al facsímil editat per la Universitat de la València per part de F. Gimeno Blay, Daniel Gozalvo i Josep Trenchs.

Prèviament a aquest estudi comparatiu s'inclouran algunes referències sobre la tradició d'aquests llibres de normatives reials, per saber d'on partia la originalitat dels exemplars promocionat pels reis mallorquí i aragonès. Es donarà especial atenció a les qüestions de recepció i còpia d'aquests llibres, però ens centrarem de manera especial en les còpies fetes del manuscrit català al segle XIV. Igualment s'aportaran reflexions pel que fa a les imatges miniades que presenten tant les *Leges* com una d'aquestes còpies del segle XIV del manuscrit de les *Ordinacions*. En concret analitzarem algunes miniatures del còdex de Jaume III amb algunes del còdex Ms. esp. 99 de la Biblioteca Nacional de França i de les *Ordinacions* que es conserven actualment a la Biblioteca Bartolomé March de Palma de Mallorca, datades del segle XIV, que he pogut consultar directament, i de les quals es diu que es tracta d'una de les primeres còpies que es varen fer en temps de Pere IV.

4. REFLEXIÓ SOBRE LES FONTS BIBLIOGRÀFIQUES. ANÀLISI HISTORICOARTÍSTICA

Com hem pogut veure a través de l'examen de les fonts bibliogràfiques, existeix l'opinió comuna d'atribuir a un mateix mestre el grup compost pels tres manuscrits (*Libre de Privilegis*, *Leges Palatinae* i *Còdex de les Franqueses*) i els dos retaules (*Santa Quitèria* i *Santa Eulàlia*). S'ha atribuït també a aquest suposat artista la autoria dels fragments del retaule dedicat a les santes Magdalena i Llúcia, procedent de la Seu³⁶. Davant aquesta qüestió, s'ha d'aclarir que, en aquest estudi, no es tractaran totes les obres esmentades d'una manera descriptiva, sinó que es faran referència a elles en la mesura de la seva relació amb les *Leges Palatinae* i sobre els aspectes que considerem convenients.

Pel que fa a l'autoria del còdex que roman a la Biblioteca Reial de Brussel·les, i per donar una visió de conjunt a les dades esmentades a l'estat de la qüestió, cal dir que l'opinió general dels estudis estableix al Mestre dels Privilegis com a principal autor del grup d'obres esmentat anteriorment. Tot i això, hi ha estudis que veuen diferències entre les obres miniades i les obres sobre taula deduint que l'autor no es tracta d'una personalitat que treballa en solitari, sinó que forma part d'un taller³⁷. La tradició bibliogràfica i sobretot la falta de documents que afirmen o descartin l'autoria real, ha fet que s'identifiqui a aquest Mestre dels Privilegis amb l'únic autor important de retaules de la primera meitat del segle XIV: Joan Loert. Si considerem les diferències que alguns

autors veuen, hauríem de replantejar tota la idea tradicional segons la qual es considera un únic mestre com a principal autor de la producció de miniatura i retaules d'aquesta època i acceptar que són varis els artistes que treballen dins aquest conjunt. Per tant, davant aquesta qüestió, seguim la pregunta llençada per S. Sabater sobre qui va dur i com es va dur aquesta influència italianitzant que podem veure als còdex o d'on prové geogràficament. Dit amb unes altres paraules, si les miniatures, que són encàrrec reials, varen influenciar a la pintura sobre taula que tenia com a centre la Seu o a la inversa. La hipòtesi sobre qui va tenir més a veure en la influència italianitzant, la promoció reial o la Seu de Mallorca, si considerem la miniatura i els retaules per separat, és una de les preguntes que es plantegen de manera general en aquest estudi³⁸. La resposta, per ara, no està al nostre abast completament, però si que podem introduir alguns altres fets a considerar per tenir una visió més àmplia del tema i per veure que no està tot tan clar com ens pot parèixer.

Tot i que Joan Loert apareix documentat com a ciutadà i pintor a l'illa entre el 1328 i el 1349, no sabem res sobre la seva procedència ni sobre la seva formació. Durliat juga amb el llinatge Loert fent veure que podria ser una traducció catalana d'un nom o topònim estranger, com un mot català³⁹. Per tant, de la mateixa manera, ens plantegem un altre dubte: va ser un autor local que va rebre una formació italiana o es tracta d'un pintor estranger que va venir a l'illa i va instaurar la seva manera de fer?. En definitiva, no queda confirmat categòricament que la personalitat de Joan Loert sigui el Mestre dels Privilegis i per tant, no queda confirmat que sigui l'autor de la nostra obra, tot i que existeix aquest consens comú.

Altres postures consideren que el treball fet a les *Leges* podria ser un treball conjunt entre cristians i jueus o una integració d'aquestes diferents mans en un mateix taller⁴⁰. Aquesta hipòtesi està relacionada amb la similitud estilística que presenten les *Leges* amb el manuscrit de les *Franqueses de Mallorca* a l'Arxiu del Regne d'Aragó, en el qual va treballar el mestre jueu Vidal Abraham per ordre de Jaume III entorn el 1339 i el 1341⁴¹. J. Domenge, apuntant les afirmacions de Bohigas, diu que al segon terç del segle XIV, Vidal Abraham, va ser un membre del taller del Mestre dels Privilegis, o si més no, era el cap d'un taller el qual es dedicava només als aspectes ornamentals. Pot tenir certa importància aquesta hipòtesi des del moment en què sabem de la rellevància que va ostentar la miniatura jueva a Mallorca a partir de 1350, tot i que encarà, en la

seva contra, està per estudiar més exhaustivament l'estil de Vidal Abraham i veure si es poden establir similituds.

Es sabut que els jueus i la seva pràctica amb les arts del llibre tenen un paper determinant en la història artística de Mallorca gràcies a la seva intervenció en els reculls i enquadernació de molts d'aquests manuscrits dirigits a clientela cristiana. El còdex de *Franqueses* ha quedat molt mutilat i això no ens permet veure ni comparar les seves il·lustracions amb el llibre de les *Leges* per poder oferir una conclusió al tema. Tot i això, la hipòtesi es queda una mica curta des del moment en què només es documenten com a obra del jueu les inicials dels capítols, lletres majúscules i minúscules i paràgrafs del llibre de les *Franqueses* i no es fa referència a cap fulla completa il·lustrada, que seria lo comú tenint en compte el que *Llibre de Privilegis* i les *Leges Palatinae* les tenen com a característica que configura l'obra⁴².

És interessant tractar la qüestió de l'autoria de la obra no només per les referències documentals i cronològiques, sinó també pel que fa específicament a l'estil de la mateixa i a la seva similitud amb altres manuscrits ja siguin o no del seu entorn més proper. Tot i que la bibliografia ens parla encara d'alguns trets francesos, ja des de les primeres referències de Post, aquest ens dirigeix la recerca de l'estil cap a la pintura senesa de l'entorn de Pietro Lorenzetti, deixant de banda cap possible autor local. Per la seva banda Millard Meiss dirigeix la seva mirada cap a la primera pintura gòtica senesa a Pisa, és a dir d'uns seguidors de Duccio a Pisa els quals podien conèixer també l'obra de Simone Martini⁴³, i com ja sabem Durliat ho relaciona amb el pintor local, no sabem si de naixement, Joan Loert.

Deixant de banda les atribucions ja tradicionals en estil i autoria, és interessant fixar-se en la darrera aportació de Gabriel Llompart, aconsellat per Joaquín Yarza, en la reedició del facsímil de les Lles Palatines del 1991. Aquesta, vol marcar el punt d'atenció sobre la pintura pisana d'influència senesa del moment, seguint a Meiss, i en concret sobre les grans similituds que presenta el nostre manuscrit amb la manera de fer de l'escola de miniatura que s'encarrega dels llibres litúrgics del convent de Sant Nicolau a Pisa. En concret parla d'una sèrie de llibres corals avui dia al *Museo Nazionale* de Pisa, datats entre la segona i la tercera dècada del segle XIV aproximadament⁴⁴.

Llompart proposa que, de la mateixa manera que apareixen mercaders i banquers de procedència italiana que tenen vies de comunicació amb Ciutat de Mallorca per

aquestes dates, possiblement s'hagués desplaçat l'autor, de procedència italiana, de totes aquestes obres que van des de les pintures sobre taula fins als còdex miniats. L'altra possibilitat és que l'autor d'aquest conjunt d'obres fos un mallorquí que va aprendre en aquest taller de Pisa i tornès a l'illa per prendre part de la producció local.

Menció especial hem de fer a aquests llibres de corals, signats com a M, N, O, P, procedents del convent de San Nicolau a Pisa, que veritablement presenten gran similitud estilística. Tot i que no és l'objectiu principal del nostre estudi, no està de més destacar alguns trets que es poden veure en les dues obres i que, aparentment, ens fa estar a una passa més d'una suposada autoria. Les característiques d'un mateix entorn o d'una mateixa manera de fer es poden veure sobretot en la configuració dels rostres de gran forma ovalada que es veuen tant a les *Leges* f.1 (Majestat) i f.2 (sastreteria), com al llibre coral de San Nicola O, columna 177, col. 151, 177⁴⁵.

Aquest, però, no és l'únic paral·lel estilístic que es pot establir. En aquest sentit ja està clara l'afiliació amb el *Llibre de Privilegis*, tant en el programa d'ornamentació com en els estilemes italians que presenten ambdós⁴⁶. Pel que fa a la composició dels dos còdex, presenten similituds a l'hora d'introduir les vinyetes, capitals historiades, inicials secundàries i antenes seguint un ordre jeràrquic per a la presentació dels textos. En aquest sentit, els paral·lels estilístics entre aquestes escenes resulten clars sobretot en el tractament dels personatges on el cànon seguit es presenta per un cap de dimensions reduïdes i un cos d'una important longitud⁴⁷. Així mateix, el modelatge dels rostres i el color de la carnació verdós es presenten de manera similar en els dos manuscrits. També s'han establert similituds en relació al tractament del mobiliari que integren les escenes i altres elements decoratius, a més de la indumentària i la gamma cromàtica⁴⁸.

A més hem de destacar un altre paral·lel introduït per Rosa Alcoy al 1990. Es tracta d'una obra miniada catalana de caràcter profà titulada *Apparatus super Decretales* o *Decretals d'Innocenci IV*⁴⁹. Aquest llibre, ara a la Biblioteca Nacional de Paris, es presenta com una producció de gran qualitat amb uns clars referents a l'italianisme que ens situa entre els anys 1325 i 1335. Aquesta obra, ha estat identificada com obra catalana gràcies a l'escut de la família Cruïlles, a la vegada relacionada amb la casa reial de Mallorca, però sense cap problema es podria haver classificat com una obra de procedència italiana. El seu estil permet destacar la més que possible presència d'artistes pisans a Catalunya en aquestes dates. Segons Domenge, que també recull aquesta idea, el mestre responsable de la il·luminació de les *Decretales* seria un exemple d'aquesta

influència de la cultura artística pisana, d'on, com hem vist, també partirien les *Leges Palatinae*.

5. TRADICIÓ DELS LLIBRES D'ORDENACIONS

El text de les *Leges Palatinae* és un manuscrit de tal originalitat que té grans diferències amb totes les ordenances escrites anteriorment sobre la organització de les corts occidentals. Els dos textos més importants que podem destacar d'aquesta mateixa tipologia com a precedents més antics, en quant a contingut, són el de *De Ordine Palatii* de Hincmar i el *Llibre de les Cerimònies* de l'emperador bizantí Constantí.

Per altra banda, pel que fa a les ordenacions de les corts dels territoris anglo-normans es pot dir que els seus textos són més de caire financer. No consta una explicació dels diferents oficis i la jerarquia dels rangs, sinó que majoritàriament són llistes d'oficials en les quals estan els seus noms per ordre i el seu salari corresponent.

En la cort francesa, les ordenances varen ser quelcom molt habitual entre finals del segle XIII i principis del segle XIV. En aquests textos és important el nombre de persones que treballen a la cort, a més de la referència al seu salari. D'altra banda, aquí sí que es troben descripcions pel que fa al Palau Reial i als seus oficis principals encara que no tan detallades com a les *Leges*⁵⁰.

En un entorn més proper, la primera ordenança de Pere el Gran al segle XIII evidencia unes pràctiques determinades que es seguien en la seva cort, tot i que no ens aporta cap descripció d'aquestes i es limita només als salaris que rep el servici⁵¹. La segona ordenança de Pere el Gran al 1277 va destinada a resoldre els problemes que hi poguessin haver entre els cavallers dels seus regnes, per tant, és un ordenament que recau en el correcte funcionament entre la Cort i les tasques dels cavallers⁵². El fill de Pere el Gran, Alfons III, va promulgar tres ordenances entre el 1286 i el 1291⁵³. En el nostre estudi no resulten una font fiable feta per la pròpia mà del rei, donat el fet que aquestes ordenances varen ser instigades per la noblesa del moment, la qual li era hostil i, per tant, mostren una organització de l'administració de l'estat seguint els interessos d'aquesta noblesa.

Al 1308 la ordenança dictada per Jaume II d'Aragó se basa en la confirmació de les ordenances de Pere el Gran aportant petits detalls que no resulten de gran importància en aquest cas. Igualment, tot i que no consten sobre pergamí, es sap d'algunes pràctiques amb finalitat normativa del palau en temps de Jaume II. Es possible

que aquest hagués pres com a model algunes disposicions dels Hohenstaufen, tot i que a Aragó, com hem dit, també disposava de ordenances dels reis anteriors⁵⁴. Tot i això, les *Set partides* de Alfons el Savi de Castella són les úniques que es poden comparar amb les ordenacions i la organització de la cort catalana. En aquest text s'ordenen els diferents oficis i es dóna una descripció d'ells, però que no resulta del tot completa.

Vegem que l'originalitat de les *Leges Palatinae* no resideix únicament en ser un compendi de totes les lleis, sinó que també resideix en què la funció primordial no es fer referència als salaris dels oficis, sinó descriure les seves tasques i les seves competències perquè el bon funcionament del palau sigui com una cadena d'engranatge on cadascun sap què és lo que ha de fer.

6. EL VIATGE DE L'ORIGINAL DE LES *LEGES* I L'APROPIACIÓ PER PART DE PERE IV

Pocs anys varen passar entre la promulgació de les *Leges Palatinae* de Jaume III a la ciutat i la invasió de Pere el Cerimoniós. Sis anys aproximadament és lo que va aguantar la posada en pràctica del manuscrit, si és que es va arribar a fer mai ja que segons O. Schena aquest va ser un còdex utòpic, no real, que no va tenir gaire aplicació en la Cancelleria mallorquina⁵⁵. Diem això perquè, com ja sabem, Jaume III no va promulgar cap llei nova sobre la organització del palau, si de cas es feren matisos en les ja preexistents. En el pròleg a l'obra el propi rei diu que utilitza les disposicions del seu predecessor afegint qualche ofici nou, però bàsicament la seva feina s'ha limitat a augmentar el nombre dels oficials en determinats oficis i especificant la seva competència⁵⁶. Per tant no es sap certament quin va ser el grau d'acceptació d'aquestes lleis per part dels súbdits, perquè per ells ja era una pràctica comú abans de que es recollissin totes en un únic compendi. És a dir era com una codificació d'unes tradicions que ja existien fa molt de temps⁵⁷.

S'agreuja més la situació de la suposada implantació de les *Leges* durant el regnat de Jaume III amb l'entrada a l'illa de Pere IV d'Aragó. Aquesta entrada, com ja sabem, va suposar la fi del Regne Privatiu de Mallorca i la seva conseqüent annexió dels territoris a la corona aragonesa. Per tant les lleis que formaven part del Regne de Mallorca es varen eliminar, per implantar-ne així les de la nova dominació. Pel que fa a l'organització del palau i del servici del rei, el canvi no es degué sentir molt ja que

pareix que Pere el Cerimoniós, apart de quedar-se amb l'illa de Mallorca, també es va quedar amb una còpia de les *Leges Palatinae*.

Els reis de Mallorca eren molt proclius a col·leccionar llibres i a promocionar-los en tots els seus territoris. Segons J. N. Hillgarth l'interès cap a l'obra escrita per part del rei mallorquí es veu en la seva donació de aproximadament quaranta manuscrits al monestir de Poblet en 1340. Després de la pèrdua del seu regne i de tots els seus territoris, el rei mallorquí encara podia tenir en possessió uns nou còdex, tot i la usurpació de molta d'aquesta obra il·luminada per part de Pere el Cerimoniós⁵⁸.

Jaume III va fugir al 1343 al Rosselló, i se'n va dur amb ell el seu manuscrit. Fins que al 1701 els Bolandistes varen editar de nou el text de les lleis palatines en llatí, el manuscrit va passar per diverses propietats. G. Llompart ens fa referència a que el còdex va passar de les mans del rei Jaume a les mans de Felip VI de Valois rei de França (1328-1350)⁵⁹. Posteriorment el text passà a ser propietat de Felip l'Agossarat, duc de Borgonya, mort al 1404. El volum va romandre a la biblioteca dels ducs de Borgonya fins que, al voltant de 1465, va passar a les mans del noble Guillaume de la Baume, senyor de Illems i cavaller d'honor de la duquessa de Borgonya, Isabel de Borbó, el qual va fer pintar el seu escut d'armes en el lloc buit de la darrera fulla del còdex.

Més de cent anys més tard, al 1609, el text va aparèixer a la comunitat de jesuïtes de Ruremonde als Països Baixos. El 1620 el jesuïta Andrés Scottus va dur el manuscrit a la casa principal jesuítica d'Anvers i, des de aquell lloc, es va posar en contacte amb el jesuïta Andrés Moragues que vivia en la ciutat de Mallorca. Segons pareix, Moragues no va trobar cap còpia d'aquest còdex a l'illa a més d'estranyar-se per la denominació dels Bolandistes de Jaume III com a Jaume II⁶⁰.

A l'edició del juny 1701 del text original en llatí de la mà del jesuïta P. Daniel von Papenbroeck en les *Acta Sanctorum*, li varen seguir algunes més⁶¹. Willemsen tenia les intencions de publicar una nova edició als voltants de l'any 1930, però la Guerra Civil Espanyola o altres circumstàncies no varen permetre la seva publicació. Actualment, la traducció amb facsímil i traducció castellana del 1991 constitueix la base de molts estudis, com el que aquí es presenta.

Per la seva banda, Pere IV coneixia l'existència d'aquestes *Leges* de Jaume III i, tot i que no es va poder fer amb el manuscrit original, sí que va aconseguir una còpia d'aquest⁶². El rei d'Aragó va encarregar al seu camarlenc de portar aquest còdex, a més d'altres set llibres, a Barcelona i una vegada allà aquest recull de manuscrits es varen

lliurar al tresorer reial per a la seva custòdia⁶³. Aquesta troballa va suposar per a Pere IV un model a seguir en la implantació d'una organització de la seva cort. Seguint unes pautes que podem anomenar d'apropiació del manuscrit, va publicar una còpia d'aquest en llengua catalana de tal manera que paregués que ell havia estat l'autor original i ser reconegut com a gran legislador.

D'aquesta manera el 17 de octubre del 1344 Pere IV d'Aragó promulgava a Barcelona les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor rey en Pere terç rey Darago sobre lo Regiment de tots los oficials de la sua cort*, un recull de les disposicions administratives que regien les activitats administratives i financeres de tots els oficials de la seva Cort. La seva organització era idèntica a la del manuscrit mallorquí, els oficis de la Cort s'agrupaven entorn a les quatre grans classes: majordom, camarlenc, canceller i mestre racional. A aquest quatre oficis principals eren subordinats els altres servicis que treballaven en el Palau, la Cancelleria i en l'ofici de l'administració financera.

7. ALGUNES DIFERÈNCIES ENTRE ELS CÒDEX

En els dos manuscrits s'agrupen els diferents oficis en quatre serveis dirigits per quatre grans oficials: els majordoms o mestres d'alberg, els camarlencs, el canceller i el mestre racional. Les *Leges* de Jaume III constitueixen un model, del qual es fa una còpia exacta d'aquesta organització al manuscrit de les *Ordinacions*. Tot i això existeixen algunes diferències en el còdex català pel que fa a alguns oficis que va introduir Pere IV que comentarem posteriorment⁶⁴.

Segons O. Schena es pot sostenir l'argumentació de que les *Leges* no varen constituir cap model per a les *Ordinacions* si tenim en compte que aquests eren els arquetips de la feina de la època. A més aporta que va ser l'organització de la cort aragonesa la que va influenciar l'organització de la cort mallorquina i per conseqüència l'estructura del manuscrit⁶⁵. Com ja sabem la majoria dels oficis que es recullen en les normatives ja existien en temps de Jaume II de Mallorca i, per tant, era una pràctica comuna en el regne, que no va tenir necessitat de mirar la organització de la cort catalana.

Per a Pere IV, la traducció de les *Leges* va resultar insuficient i no el va satisfer completament ja que volia un control de l'ordenament del palau i dels cerimonials que es relacionaven amb la seva persona, establint els paràmetres exactes dels actes importants, però també dels de menor importància. D'aquests exemples cal destacar

totes les competències dels rebosters, escombradors, porters i sobretot dels missatgers. Aquestes darreres tasques, subordinades al canceller li preocupaven molt al rei en tant que dedica sengles apartats a cada una de les tasques específiques, per exemple estableix les directrius fins i tot per al *calfador de la cera per als segells pendents*. Es diu que aquest ordre estava destinat a oferir unes aparences al seu regne de les quals no disposava. Aquestes aparences anaven destinades als ulls de l'església i el papat, el qual no va veure amb bons ulls la seva invasió i apropiació dels territoris que havien estat de Jaume III. Per tant la monarquia havia de manifestar en les seves ordinacions que devia un culte a l'església i a la religió cristiana desenvolupant tot un seguit de pautes cerimonials. D'aquesta manera, i establint una diferència cabdal amb les *Leges*, al 1353 el rei Pere va incorporar a les *Ordinacions* el ritual de coronació del rei i de la reina codificant, així, aquesta fastuosa cerimònia. Seguint a B. Palacios possiblement aquesta incorporació i el desig d'expressar minuciosament les tasques de la seva cort ve instigat pels temor de la dinastia donada la precarietat anterior dels seus drets polítics⁶⁶.

El caràcter obert d'aquestes *Ordinacions* va dur al rei aragonès a crear nous oficis. En el 1355 va crear el "protonotaio guardasigilli", desconegut a la normativa mallorquina, però operant en la escrivania aragonesa des de temps de Jaume II amb el títol de "notaio tinent los segells"⁶⁷. Aquest nou ofici creat el va seguir Mateu Adrià, considerat el traductor de la obra de les *Leges* i per tant l'autor material de les *Ordinacions*. No existeixen proves documentals sobre la seva autoria però aquest escrivà secretari va ser fidel i un important col·laborador de Pere IV en tota la seva activitat cultural entre els anys 1336 i 1365. Adrià era l'encarregat de procurar i recopilar obra en estranger i fer les traduccions necessàries per al rei. Igualment també incorpora les normatives d'algunes festes que no apareixen a les *Leges* com són la festa de Sant Martí, Santa Caterina i Sant Nicolau.

En el sentit més estructural del text també podem diferenciar com les *Leges* es divideixen en set parts, més una octava partícula, on s'inclouen cadascun dels oficis, mentre que les *Ordinacions* es divideixen en quatre parts on després s'incorporen els cerimonials de coronació.

En comparació a l'aplicació pràctica del manuscrit mallorquí, del qual no sabem si es va arribar a fer mai de manera exhaustiva, les *Ordinacions* varen estar en vigència fins al regne de Ferran II el Catòlic (1479-1516) o, si més no, fins aproximadament inicis del segle XVI amb la creació del Consell de Castella, d'Aragó i de les Índies. Fins i

tot podem allargar el seu prestigi fins al 1559, quan el príncep Carles d'Asturies, fill de Felip II rei d'Espanya, va encarregar una traducció al castellà al protonotari del regne Michele Clemente, el qual li enviava la traducció desitjada al 1562⁶⁸.

8. ORIGINAL I CÒPIES DE LES *ORDINACIONS*

És interessant veure com les còpies del manuscrit original de les *Ordinacions*, per desig del propi rei, varen ser quelcom molt important no només durant el segle XIV, sinó també fins al segle XIX. Aquest fet, també, constitueix una diferència pel que fa al manuscrit mallorquí, del qual suposem que es varen fer diversos exemplars, però no arribant a la importància històrica del manuscrit català, de la que dóna compte el nombre de còpies.

L'estudi més recent que tracta la qüestió de les còpies del manuscrit de Pere IV fa aquesta classificació segons els còdex que resten actualment⁶⁹:

- a) quatre del segle XIV,
- b) vuit del segle XV,
- c) un datat entre els segles XIV-XV,
- d) cinc del segle XVI
- e) cinc del segle XVII
- f) un situat entre els segles XVI-XVII
- g) tres del segle XVIII, i
- h) un del segle XIX.

Els que més ens interessin per aquest estudi són els fets en temps de Pere IV en el segle XIV, dels quals parlarem tot seguit, però abans, cal destacar aquesta profusió i interès cap a les *Ordinacions* al llarg dels segles que es veu amb els manuscrits que han arribat als nostres dies. Aquesta proliferació de còpies va venir donada, entre altres raons, per exigències d'ús, ja que es tractaven de normes de tipus pràctic i d'aplicació constant. Això ho confirma el fet de que cada oficial devia tenir una còpia del epígraf del seu ofici. Les còpies fetes en el segle XIV es poden vincular a un programa del rei centrat en la exaltació del poder reial. A través d'aquest escenari que presenta a les *Ordinacions* tracta d'oferir rituals, símbols i arguments que fa referència a la imatge de la nova monarquia que ell desitja encarnar.

Cal introduir en aquest estudi que el manuscrit original de les *Ordinacions* anotat per la pròpia mà del rei i que es considerava desaparegut des del segle XVIII, s'ha

retrobat a la biblioteca de la facultat de dret de la Universitat de València, per part de O. Schena i J. Trenchs (Ms. 1501). Solia dur aquest manuscrit en els seus desplaçaments reials, és a dir, era d'ús personal.

Cap al 1782 el comte de Floridablanca va demanar el manuscrit original de les *Ordinacions* que estava custodiat a l'arxiu de la Corona d'Aragó. Possiblement s'interessés per ell degut a la publicació *Descubrimiento de las leyes palatinas y derechos que V. M. tiene como a rei de Aragón en nuestro Palacio del Real de Valencia* de José Mariano Ortiz. En realitat, aquest, en parlar de lleis palatines estava utilitzant l'original de les *Ordinacions*⁷⁰. D'aquesta manera el comte de Floridablanca no va trigar gaire en procurar-se el manuscrit, tot i que l'arxiver reial, José Serra y Sánchez, va ser reticent de donar-li. Finalment abans de que el manuscrit original partís cap a Madrid, se'n va fer una còpia que va romandre a l'arxiu i la qual després va ser utilitzada per la transcripció de P. Bofarull al 1850 al tom v de la *Colección de Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*⁷¹.

Aquest manuscrit original de les *Ordinacions* fet en paper i no en pergamí, com ja hem dit, ha estat trobat a València. Resulta molt interessant veure la seva reproducció digital a través de la pàgina web i comprovar que el text ha estat copiat fidelment de les *Leges Palatinae* en quant a contingut però no succeeix així amb l'estructura, com ja hem dit anteriorment, ni amb les imatges miniades, ja que no té cap representació⁷²(fig.7).

Davant aquesta qüestió ens hem de demanar per què el rei fa fer copiar el text tan fidelment i va deixar de banda les il·lustracions. Possiblement aquesta pregunta es pot respondre donada la immediatesa que exigia en la còpia del manuscrit. Podem plantejar que en el moment en que es va fer la primera còpia no li interessaven les imatges de les *Leges* que, podem suposar exigia més temps de treball i li hagués retardat, només volia el text i la seva estructura.

A partir d'aquest text la seva intenció era fer còpies, ara si, amb imatges miniades. És lògic pensar que les primeres còpies de les *Ordinacions* varen sortir de la cancelleria reial de Pere IV. Està confirmat que això va ocórrer així encara que s'observa amb freqüència que la cancelleria és només la promotora d'un treball en el que cooperen escriptors i il·luminadors possiblement de distintes procedències.

S'estableixen hipòtesis que fan referència a quins varen ser els primers textos copiats quins varen poder ser els copistes i quins varen ser els il·luminadors⁷³. A més de l'original conservat actualment a la Universitat de València, es considera que hi ha tres

còpies que varen sorgir de la Cancelleria del rei i que cadascuna està lligada a un dels tres territoris que varen constituir el nucli principal de la Corona d'Aragó. Aquestes són⁷⁴:

- a) Manuscrit de la Biblioteca Nacional de França (BnF), ms. esp. 99. Aquest pareix estar relacionat amb el Palau reial de Barcelona.
- b) Manuscrit de la Fundación Lázaro Galdeano de Madrid ms. R. 14425. És una traducció en aragonès de la qual només es conserva la part de les coronacions que es vincula amb la ciutat de Saragossa.
- c) Manuscrit *Phillips* o *San Miguel de los Reyes* de la Biblioteca Bartolomé March de Palma de Mallorca, ms. 2633, relacionat amb València.

Anomenarem algunes dades importants sobre el esp. 99 i el ms. 2633 perquè la manca de l'apartat dedicat a les *Ordinacions* en el manuscrit custodiat a Madrid impossibilita el seu estudi. Els dos manuscrits que tractarem presenten imatges miniades a diferència de l'original de València. És interessant veure com les escenes d'aquestes dues còpies del segle XIV sortides de la cancelleria reial presenten similituds entre elles, però diferències en quant a les il·lustracions de les *Leges*, de les quals seria lògic que acollissin el model. Per tant aportarem informació sobre aquests dos manuscrits, per després passar a comparar i a reflexionar sobre les seves imatges.

El manuscrit de la BnF. esp. 99. està escrit en pergamí i datat de la segona meitat del segle XIV. Integra les ordinacions de la cort més les disposicions de la coronació dels reis i està escrit a doble columna amb rúbriques en vermell. Està decorat amb orles, vinyetes i capitals miniades. En el primer foli destaca la inicial historiada del rei en majestat assegut al tron acompanyant per l'estament militar a la seva dreta i l'estament eclesiàstic a l'esquerra (fig.8). En la part inferior del foli s'observen les armes reials d'Aragó al centre, i als laterals les creus de Sobrarbe i de Sant Jordi. En total presenta vuit inicials miniades: el rei, el majordoms, el camarlenc, l'algutzir, el canceller, el mestre racional, la coronació del rei i la coronació de la reina.

El manuscrit anomenat Phillips és un manuscrit de pergamí amb enquadernació moderna compilat a Barcelona aproximadament en la segona meitat del segle XIV. Està escrit en lletra gòtica a dues columnes amb una sèrie de notes marginals. La seva ornamentació és a partir de set lletres capitals miniades amb figures humanes (falta la relativa al canceller), altres capitals dibuixades amb diversos colors, a més de diferents

orles omplint les pàgines. En la part inferior del primer foli només figuren dos escuts: el de les armes reials d'Aragó i el de la creu de Sobrarbe. La història de com va arribar a Mallorca comença l'any 1550, quan el manuscrit va passar a la biblioteca de san Miguel de los Reyes de València. Va ser donat per el duc Ferran de Calabria, darrer hereu del regne de Nàpols de la dinastia aragonesa. Aquestes dades li fan pensar a O. Schena que anteriorment a aquesta donació, el llibre hagués pogut estar en la biblioteca dels reis aragonesos de Nàpols o, per altra banda, B. Palacios pensa que el manuscrit estigués ja al Palau Reial valencià on acostumava a haver molts d'objectes de la casa reial. Que no aparegui el nom d'aquest manuscrit als inventaris de la biblioteca napolitana recolza la darrera hipòtesis. Al 1826 va ser adquirit per el llibrer Thorpe, el qual el va traslladar a Anglaterra i d'aquí la seva propietat va passar a les mans de sir Thomas Phillips que el va col·locar també en la seva biblioteca. Al 1965 el manuscrit va sortir en subhasta en Sotheby's de Londres i el va comprar la llibreria H.P. Kraus de Nova York. L'any 1973 el còdex va retornar a Espanya per l'adquisició feta per part de Bartolomé March, que el va introduir dins el fons de la seva biblioteca de Palma de Mallorca.

Aquests còdex, està clar que varen pertànyer a la casa reial per la orla on es mostren els escuts reials. Per tant, sense cap dubte, integren el conjunt de les primeres còpies de temps de Pere IV i sortides de la seva cancelleria i per part dels seus copistes. El fet que el manuscrit de la Biblioteca March hagi estat a la nostra disposició per fer aquest estudi (fig. 9) ha possibilitat un examen més directe pel que fa a les seves imatges i a la seva estructura podent afirmar que la configuració de les escenes i l'estil, així com del text i la seva organització, presenten clares similituds amb el manuscrit de les *Ordinacions* conservat a França.

L'únic estudi, segons la informació de que dispo, que compara les il·lustracions de les *Leges Palatinae* amb les presents a les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor rey en Pere terç rey Darago sobre lo Regiment de tots los officials de la sua cort* se basa en la comparació mateixa tipologia d'escena, el rei entronitzat amb els representants dels estaments militar i eclesiàstic. Segons l'opinió de Serrano⁷⁵ són evidents les analogies en la decoració miniada en els dos còdex però, si analitzem les dues imatges detalladament, ens adonem que resulta impossible que la imatge del rei que ella analitza, la del del ms. esp. 99 al f.1. (fig. 8), i la imatge del rei del ms. 2633, que analitzem en aquest estudi (fig. 9), segueixin els models de la imatge del rei de les lleis palatines al f.1. Vegem les clares diferències de format que presenta, ja què en les

Ordinacions la imatge es tracta d'una inicial i en les *Leges* (fig. 1) es tracta d'una miniatura-frontispici que ocupa la amplada del text.

En el cas de les *Leges* en aquesta escena apareix Jaume III al seu tron baix un dosser gòtic i acompanyant per representants de l'estament militar a la seva dreta, i representats de l'estament eclesiàstic a la seva esquerra. Aquests, estan cadascun en una cadira independent, de manera que cada personatge pot ser tractat individualment fent esment a certs detalls de indumentària, armes o insígnies. L'escena, podem dir, presenta molts d'elements que conformen un alt grau de detallisme que, alhora, ens permet tenir cert coneixement de com estaven decorades les sales i com es disposava el rei i la seva càmera a l'hora de discutir sobre aquestes lleis.

Per contra, aquesta mateixa escena en el manuscrit de la Biblioteca Nacional de França i en el manuscrit de la Biblioteca March es presenta de manera diferent. Tot i que segueix la mateixa tipologia del rei acompanyat pels seus representants, no acull la mateixa solució compositiva. En aquest cas, la composició es presenta en ambdós manuscrits de manera molt més simplificada i sense tractar individualment a tots els personatges que surten. Es distingeix el gran nombre d'assistents però d'alguns d'ells només es veu o s'intueixen els seus caps que formen un conjunt del qual només es veu de cos sencer a tres personatges. Aquest fet constitueix una diferència cabdal fent-nos plantejar la hipòtesi de que les imatges d'aquestes còpies de les *Ordinacions* no es varen fer seguir el model de les imatges de les *Leges*.

Les similituds entre la escena del rei d'aquestes dues còpies de les *Ordinacions* és clara: la mateixa estructura amb el rei sedent, els dos grups de personatges a cada costat, el personatge al primer pla d'esquenes i el tractament del fons seguint una decoració de flors dins cel·les, a la manera de rajoles. Considerant que aquestes còpies es vinculen a la segona meitat del segle XIV, seria propi veure quina tradició local hi ha en aquests moments pel que fa a la miniatura a Catalunya. En el segon quart del segle XIV aproximadament, o el qualsevol cas a mitjans del segle s'estaven duent a terme si no estaven acabats tant els *Usatges de la Paeria de Lleida* com el *Llibre d'hores de Maria de Navarra*. Al meu judici, l'escena dels *Usatges* on Pere II està atorgant els privilegis té molt més a veure amb els models acollits pel manuscrit Ms. esp. 99 i pel manuscrit ms. 2633. En les dues escenes de les còpies de les *Ordinacions*, els acompanyants del rei no es presenten com a personatges sengles sinó que s'ajunten en dos grups als seus costats, en els quals a algun dels personatges només se'l veu el cap o fragments del seu cos. Si

ensem que els *Usatges* estan datats un vint anys abans que la el manuscrit de la Biblioteca de França podríem plantejar que aquest darrer possiblement acollís els models i les solucions de composició de la tradició local de Catalunya en aquells moments. Podríem parlar, fins i tot, d'una adopció de models tradicionals però molt més simplificada ja que en l'escena dels *Usatges* es representa tota una arquitectura amb intents de crear uns espais interiors perspectius, mentre que a la còpia de les *Ordinacions* s'opta per un fons decorat amb motius florals on l'únic element que ens presenta un espai és el tron.

Aquesta mateixa simplificació és produïda en les vuit il·lustracions, set en el cas del conservat en la Biblioteca March degut a la pèrdua d'un foli, que acompanyen els oficis d'ambdues còpies de les *Ordinacions* (fig. 10 i 11). A més a les *Leges Palatinae* moltes de les imatges relatives als oficis ocupen frontispicis, mentre que a les *Ordinacions* constitueixen només lletres capitals.

Com hem dit el *Llibre d'hores de Maria de Navarra* també es produïa per aquestes dates, en concret la seva realització està fixada entre 1341-1342. En aquest cas, i en comparació amb les escenes de les còpies de les *Ordinacions* que estudiem, cal que ens fixem en el tractament del fons. Els dos fons estan tractats a base de una decoració floral dividida en cel·les amb aplicacions daurades seguint el mateix criteri.

D'aquesta manera, arribem a la conclusió de que les còpies que es varen fer de les *Ordinacions* no varen seguir el model de les imatges miniades de les *Leges*, sinó que possiblement es varen decantar per solucions donades per la tradició local. Igualment, l'assimilació d'aquesta tradició no va ser del tot completa, ja que es va desenvolupar en uns esquemes més simplificats de composició de personatges i en el tractament de l'espai seguint la tònica de la pintura catalana de la segona meitat del segle XIV.

9. RECAPITULACIONS I CONCLUSIONS FINALS

En relació a la qüestió que hem tractat sobre l'estil de les *Leges* cal dir que en aquests moments hi ha varies fronteres obertes, és a dir, varies possibilitats de relacionar el llibre amb tradicions determinades. Tot i això, l'assimilació amb els llibres corals del convent de San Nicolau a Pisa, és patent i dóna una interpretació sobre l'estil molt viable. Igualment, si reflexionem sobre la relació entre els llibres miniats i les altres obres que hem anomenat en el context mallorquí, els retaules, podem dir que tot pertany a un gran context artístic i que les diferències en aquest context són mínimes.

Pel que fa al tema de qui i com es va dur o com arribar aquest italianisme de manera tan directa a Mallorca hem de destacar en les conclusions la hipòtesi que aquests artistes que varen treballar tant en les *Leges* com en les obres que integren el seu conjunt eren artistes, sinó duts, molt relacionats amb la Seu i sobretot amb el bisbe Berenguer Batlle. Existeix la possibilitat de que molt probablement aquests artistes, entre els quals destaquen Arnau Boas i Joan Loert, procedeixin directament del Rosselló, atès que aquesta afirmació es basa en justificacions documentals. Si acceptem aquesta opció, que en aquest estudi es considera la més adient, hem d'analitzar necessàriament el tipus de pintura que es feia al Rosselló, per poder determinar en quin grau es va produir l'assimilació a Mallorca. Sabem que al Rosselló no es feia aquest tipus d'obra de característiques tan italianes. D'aquesta manera és cabdal plantejar la pregunta, la resposta de la qual a hores d'ara no està al nostre abast, relacionada amb l'origen real d'aquest estil ple d'italianismes, i de quina manera se varen apropiat els artistes rossellonesos d'aquesta tradició.

En la comparació del contingut de les *Leges* i les *Ordinacions* es pot afirmar que no hi ha diferències destacables, excepte la creació d'alguns oficis nous i els ordenaments relatius a una sèrie de festivitats. El caràcter obert del text de Pere IV fa que s'incorporin, com a novetat al final de les normatives, els cerimonials de coronació del rei i de la reina. Tot i això, en l'estructuració i organització per parts del text si que presenta diferències en tant que el manuscrit mallorquí es divideix en vuit parts, mentre que el català es divideix en quatre parts més les coronacions. Igualment el manuscrit original sense il·lustracions presenta una diferència més pel que fa al format del text. Mentre que a les *Leges* es divideix el text en dues columnes, en la seva traducció al català el text passa a ser presentat només en una columna.

Per acabar, és interessant veure com l'original de les *Ordinacions* conservat a València, no té cap interès artístic ja que no presenta cap imatge miniada. Això contrasta amb la fidelitat amb la qual es va copiar del text de les *Leges*, cosa que ens faria pensar que també s'haurien copiat les imatges. Possiblement no va ser així degut a la rapidesa que el rei exigia per obtenir la traducció del text en llatí al català. Tot i això, les còpies següents a les *Ordinacions*, també procedents de la cancelleria reial sí que presenten il·lustracions. La diferència principal amb les il·lustracions del còdex mallorquí, és que les de les còpies catalanes presenten un format molt més simplificat acord amb la tradició local catalana de l'època.

10. NOTES

¹El mateix Jaume III fa la comparació de que els oficis de la seva Casa Reial han d'estar constituïts de manera similar al cos humà, en el qual tots els membres tenen la seva pròpia funció i l'han de complir segons lo establert per el Creador. PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III de Mallorca, Leyes Palatinas*, José J. de Olañeta Editor, Palma, 1991. pàg. V.

²Pot provocar algunes confusions que alguns historiadors, sobretot francesos i catalans, en les seves obres anomenin directament com el Conquistador a Jaume I i assumeixin la denominació de Jaume I per al que per el Regne de Mallorca és Jaume II. Així, anomenen Jaume II al que per el Regne privatiu és Jaume III. PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M *Ibidem.*, pàg. III-IV.

³Es pot veure la ambició de poder en el moment en què Pere IV va enviar al que hauria estat el successor de la nissaga mallorquina, Jaume IV a València per ser custodiat al castell de Xàtiva. S'ha de dir que el presoner va poder escapar gràcies a uns aliats, però, tot i el seu objectiu de batallar contra Pere IV, no va tenir temps d'entrar a Catalunya a lluitar ja què va morir d'infermetat abans de la batalla. PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M *Ibidem.*, pàg. IV.

⁴Matteo di Giovanni va treballar prèviament pel convent de Sant Domingo i va realitzar entre 1329 i 1331 els vitralls de la capella de la Trinidad i els de la cambra del rei a l'Almudaina. DURLIAT, M, *L'art en el Regne de Mallorca*, Editorial Moll, Palma de Mallorca, 1989 (1964), pàg. 275.

⁵DURLIAT, M, *Ibidem.*, pàg. 276.

⁶PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III...* pàg. 9.

⁷SEVILLANO COLOM, F, *De la Cancillería de los Reyes de Mallorca (1276-1343)*, « Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana », « BSAL » 34, (1973-75), pàg. 28.

⁸JORDAN DE URRÍES Y AZARA, J, *Las Ordinaciones de la Corte Aragonesa en los siglos XIII y XIV*, « Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona », « BRABLB » VII, 1913-14, pàg. 220-223, 284-292,

⁹WILLEMSSEN, C, A , *Algunes notícies sobre un còdex de les franquícies de Mallorca a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, « BSAL » 22, 1928, pàg. 383-385

¹⁰Pere Bohigas també seguirà aquesta hipòtesi ja que troba analogies entre la decoració marginal de les *Leges* i el còdex de les *Franqueses*. DOMENGE, J, *James III, king of Mallorca. Leges Palatinae*, Indiana University, José J. Olañeta Editor, Palma de Mallorca, 1994, pàg. 5-29.

¹¹POST, C, R, *A History of Spanish Painting*, III, part IV, Harvard University Press, Cambridge, 1930, pàg. 137-162.

¹²POST, C, R, *Ibidem.*, pàg. 142-4.

¹³MEISS, M, *Italian Style in Catalonia and a fourteenth century catalan workshop*, « Journal of the Walters Art Gallery », 1941, pàg. 45-87.

¹⁴Abans que aquestes obres fossin agrupades, ja s'havia establert una relació entre els treballs que es conserven a Mallorca (Post), sobretot perquè en conjunt reflecteixen estilemes senesos. Tot i això, fins a aquest moment no s'havien agrupat com a obra col·lectiva d'un mateix taller. Igualment es va dir (Gaspar & Lina, 1937) que el manuscrit de Brussel·les tenia relació amb el *Llibre dels Privilegis*, encara que ells no identificaven l'autor. DOMENGE, J, *James III, king...*, pàg. 5.

¹⁵GUDIOL, J, *Pintura Gòtica*, Vol. IX, *Ars Hispaniae. Historia Universal del arte hispánico*, Editorial Plus-Ultra, Madrid, 1955, pàg. 118-121.

¹⁶DURLIAT, M, *L'art en el...*

¹⁷És important destacar que no es correspon a la perfecció les dades de documentació dels dos artistes pel que fa a una possible trobada o contacte ja què Matteo di Giovanni està documentat a finals de la dècada dels 20 i primers anys de la dècada dels 30 i el Mestre dels Privilegis està documentat cap al segon terç del segle XIV. DURLIAT, M, *Ibidem.*, pàg. 275-276.

¹⁸Igualment contraresta aquesta identificació afirmant que les obres encarregades per la Catedral a Joan Loert, el retaule de l'altar del Corpus Christi, el de Sant Blai i el de Tots els Sants, no tenen la mateixa tècnica que la utilitzada pel Mestre del Privilegis. Tot i això afirma sense cap dubte que Joan Loert és qui veritablement va introduir la ciutat en l'art sienès.

DURLIAT, M, *Ibidem.*, pàg. 279. En aquestes dates es documenten també altres pintors col·laborant en tasques més ornamentals. Aquests són: Martí Mayol, Llorenç Sa Font, Francesc Albareda, Bernat des Jous, Jaume Pellicer i Guillen Sardon. El pintor Arnau Boas, formaria part també d'aquesta escena tot i que sols ens consta documentalment a partir del 1339, encara que ja devia haver fet treballs anteriorment. ESCANDELL, I, LLOMPART, G, *Estudi historicoartístic en Llibre dels Reis. Llibre de franquesses i privilegis del regne de Mallorca*, J. J. de Olañeta, Palma, 2010, pàg. 121.

¹⁹ PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III...*, pàg. 3, nota 7.

²⁰ SEVILLANO COLOM, F, *De la cancelleria...*, pàg. 26-31

²¹ LLOMPART, G, *La pintura medieval mallorquina*, Vol I, Luis Ripoll Editor, Palma de Mallorca, 1977, pàg.55-69.

²² SCHENA, O, *Le leggi palatine di Pietro IV d'Aragona*, Centro de Studi sui rapporti italo-iberici, Cagliari, 1983.

²³ SCHENA, O; TRENCHS, J, *Le Leggi Palatine di Giacomo III di Maiorca nella corte di Pietro IV d'Aragona*, « XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó » , Comunicacions, II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca, 1990, pàg. 111-119.

²⁴ PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III...*

²⁵ Es tracten d'un Gradual (cor O.) i tres Antifonaris (cor, P, M, N.). DALLI REGOLI, G, *Miniature Pisane del Trecento*, Neri Pozza Editore, Pisa, 1963, pàg. 22-26, 82-85, 141- 151.

²⁶ DOMENGE, J, *James III, king...*, pàg. 5-29.

²⁷ PALACIOS MARTIN, B, *Sobre la redacción y difusión de las "Ordinacions" de Pedro IV de Aragon*, « Anuario de Estudios Medievales » 25/2, 1995, pàg. 659-681.

²⁸ BARRAL I ALTET, X, *Arts del llibre. Manuscrits, gravats, cartells*. Vol x, Art de Catalunya, Edicions L'isard, Barcelona, 2000, pàg. 80-98.

²⁹ SABATER, T, *La pintura a l'època del Regne Privatiu en Bellver 1300-2000. 700 anys dels castell*, Ajuntament de Palma, Palma de Mallorca, 2001, pàg. 35-46.

³⁰ SABATER, T, *Decoración medieval en la Catedral de Mallorca. Las pinturas murales de la Antigua Capilla de San Pedro*, « Hortus Artium Medievalium » Vol. II, 2009, p. 355-364.

³¹ SERRANO, M, *El arte áulico mallorquín y su reflejo en los proyectos artísticos de Pedro IV el Cerimoniso* en « XV Congrés Nacional d'Història de l'Art » « CEHA » Edicions UIB, Palma de Mallorca, 2004. pàg. 175-185.

³² WITTLIN, C, *Francesc Eiximenis i el secret nacional de les Ordinacions de la Cort del rei Pere el Cerimoniós*, « BRABLB » Vol. 51. 2007-2008, pàg. 75-90.

³³ GIMENO, F, M; GOZALVO, D; TRENCHS, J, *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, Universitat de València, València, 2009.

³⁴ BARCELÓ, M, ROSSELLÓ, G, *La casa gòtica a la ciutat de Mallorca*, Leonard Muntaner Editor, Palma, 2009.

³⁵ ESCANDELL, I, LLOMPART, G, *Estudi historicoartístic...*, pàg.111-141.

³⁶ De manera puntual també s'han adjudicat a la mateixa mà altres dues peces: la taula de Sant Silvestre de la Seu i dues taules del convent de Santa Clara amb representacions senegles de la Mare de Déu de l'infant i la Crucifixió segons es recolleix a: SABATER, T, *La pintura a l'època...*, pàg.40.

³⁷ Tina Sabater recull en el seu article l'opinió de Rosa Alcoy i Joan Domenge quan veuen diferències qualitatives entre els fragments del retaule de Santa Magdalena i Santa Llúcia i els retaules dedicats a Santa Eulàlia i Santa Quitèria. L'afirmació que els fa pensar en un taller amb més d'un artista prové de les diferències que observem, encara més acusades que les anteriors, entre els manuscrits i els retaules. SABATER, T, *Ibidem.*, p.41.

³⁸ Sabater recentment ha plantejat la hipòtesi de què fossin els pintors relacionats amb la Seu i amb el bisbe Berenguer Batlle, Arnau Boas i Joan Loert, els que duguessin aquesta influència italiana des de el Rosselló. Tot i això no es coneix una filiació de fòrmules italianes a la pintura del Rosselló, comparable a les produccions mallorquines. Això ens fa reflexionar sobre l'origen del coneixement per part d'aquests artistes d'aquests estilemes italians, que no practicaren al Rosselló, però sí a Mallorca. SABATER, T, *Decoración medieval en...*, p. 355-364.

³⁹ Ell identifica al Mestre de Privilegis amb Joan Loert, tot i que veu diferències entre la tècnica dels encàrrecs que estan documentats d'aquest pintor per a la catedral i entre la tècnica de les obres atribuïdes al mestre privilegis DURLIAT, M, *L'art en el...*, pàg. 279.

⁴⁰ Aquesta és l'opinió de P. Bohigas reflectida a: PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III...*, pàg.3; La hipòtesi també queda reflectida a l'estudi de J. Domenge. DOMENGE, J, *James III, king...*, pàg. 5-29.

⁴¹ ESCANDELL, I, LLOMPART, G, *Estudi historicoartístic...*, pàg. 128.

⁴² El llibre de *Franqueses de Mallorca* sí que té en comú amb el *Llibre dels Privilegis*, que els dos manuscrits es divideixen en part catalana i part llatina. A part de conèixer el nom del mestre *illuminare* de les *franqueses* també coneixem el nom de l'escriptor: Bernat Blanquer. WILLEMSSEN, C, A, *Algunes notícies...*, pàg. 384..

⁴³ Meiss afegirà que aquest mestre dels Privilegis, actiu en els anys 30, no va saber o no va ser capaç d'assimilar la pintura senesa posterior a Duccio i que, fins i tot, aquest mestre en qüestió no arriba a entendre completament els aspectes pictòrics de Duccio. En aquest sentit es fan referència a les construccions espacials, o caixes perspèctiques, tan característiques de Duccio i que són absents en l'obra del Mestre dels Privilegis. DOMENGE, J, *James III, king...*, pàg.. 5-29.

⁴⁴ PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III...*, pàg. 3-4.

⁴⁵ He pogut comprovar les semblances d'una manera directa, a més de les característiques dels llibres de corals i el seu catàleg a: DALLI REGOLI, G, *Miniature Pisane...* pàg. 22-26, 82-85, 141- 151.

⁴⁶ ESCANDELL, I, LLOMPART, G, *Estudi historicoartístic...*, pàg.129-131.

⁴⁷ Aquesta especificitat del cànon, entre altres coses, ha permès relacionar el *Llibre de Privilegis* i les *Leges Palatinae* amb les pintures murals trobades a l'àbsis de San Pere de la Seu de Mallorca, ara la Capella del Santíssim. Aquestes pintures murals són atribuïdes a Arnau Boas, pintor del Rosselló, molt relacionat amb Joan Loert. SABATER, T, *Decoración medieval...*, pàg. 167.

⁴⁸ Les similituds es concreten en els trons d'aparença marmòria, la utilització d'un mateix fons per a les escenes, la indumentària amb els mateixos tons i la gamma cromàtica destacant els colors intensos com el vermell fins als més suaus com el blau-violaci i matisos rosats. ESCANDELL, I, LLOMPART, G, *Estudi historicoartístic...*, pàg.131.

⁴⁹ SABATER, S, *La pintura a l'època...*, pàg.42; DOMENGE, J, *James III, king...*, pàg. 5-29; BARRAL I ALTET, X, *Arts del llibre. Manuscrits...*, pàg.82.

⁵⁰ Un cas que podem anomenar són les ordenances palatines del Delfinat, en les quals es descriu cada ofici relacionat amb el palau, a més del salari corresponent. Altres textos sobre aquest principat resulten interessants per qüestions com l'ordre de menjars, vestuaris segons la jerarquia... PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III...*, pàg.14.

⁵¹ CARRERAS Y CANDI, F, *Redreç de la reyal casa: Ordenaments de Pere "lo Gran" e Anfós "lo Lliberal"*, «BRABLB» v, 1909-1910, pàg.99-104.

⁵² CARRERAS Y CANDI, F, *Ibidem.*, pàg. 104-105.

⁵³ CARRERAS Y CANDI, F, *Ibidem.*, pàg. 105-108.

⁵⁴ SERRANO, M, *El arte áulico mallorquín...*, pàg. 18.

⁵⁵ SCHENA, O; TRENCHS, J, *Le leggi palatine de Giacomo III...*, pàg. 116.

⁵⁶ "Sobrepasando la costumbre de nuestros predecesores, hemos creado algunos oficios nuevos; a ciertos oficios antiguos les hemos asignado un número de personas superior al habitual; y de las ordenanzas conservadas, algunas las hemos innovado, añadiendo o restando o supliendo, y, a veces, modificándolas totalmente, o en algunas cosas, según lo pedía o exigía una utilidad más importante o la conveniencia más decorosa de nuestro estamento". PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III...*, pàg.75-76.

⁵⁷ Tot i que després farem menció a la tradició dels oficis cal apuntar que, segons la documentació al 1313 ja existia una Cancelleria del rei de Mallorca, i al 1321 es menciona el nom d'un canceller: el canonge de Narbona Berengario Maynard. Igualment al 1327 es testimonia la pràctica del registre relacionada amb la elaboració de documents. SCHENA, O; TRENCHS, J, *Le leggi palatine de Giacomo III...*, pàg. 112.

⁵⁸ Per a majors referències sobre els llibres a Mallorca entre 1229 i 1550 vegeu: HILLGARTH, J. N. *Readers and books in Majorca. 1229-1550*, Vol I, Éditions du CNRS, Paris, 1991.

⁵⁹ Documentalment desconeixem el lloc exacte on es va dur a terme el manuscrit original. Es sap que es va promulgar al 1337 però les dades indiquen que existí més d'un còdex amb el mateix contingut i que el regalat al rei de França possiblement fos l'original. D'aquesta manera s'ha de plantejar la hipòtesi que la seva producció es fes a les ciutats importants del Regne de Mallorca, tant la Ciutat de Mallorca, com Perpinyà. ESCANDELL, I, LLOMPART, G, *Estudi historicoartístic...*, pàg. 126.

⁶⁰ PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaume III...*, pàg. v

⁶¹ Reedicions a Venècia (1734-60) i a París (1863-75). PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Ibidem*, pàg. vi.

⁶² SCHENA, O, *Le leggi palatine di Pietro IV...*, pàg. 28-29.

⁶³ «Mandamus vobis quatenus illos septem libros nostros, quos penes vos tenetis, quique fuerunt incliti Jacobi de Majoricis..., traditis et deliberetis pro parte nostrae curiae dilecto consiliario et thesaurario nostro » WITTLIN, C, *Francesc Eiximenis...*, pàg. 77-78, nota 2.

⁶⁴ En aquest estudi es farà una interpretació de les diferències que presenten en estructura el manuscrit mallorquí i el manuscrit català. Vegeu Taula I.

⁶⁵ SCHENA, O, *Le leggi palatine di Pietro IV...*, pàg.31.

⁶⁶ PALACIOS MARTIN, B, *Sobre la redacción...*, pàg.659-681.

⁶⁷ SCHENA, O, *Le leggi palatine di Pietro IV...*, pàg.30.

⁶⁸ SCHENA, O, *Ibidem.*, pàg.37.

⁶⁹ GIMENO, F, M; GOZALVO, D; TRENCHS, J, *Ordinacions de la Casa...*, pàg.19-20.

⁷⁰ En un dels documents diu: «Reales Ordenanzas de casa y corte o leyes para el gobierno de los palacios, casas reales y sitios de la Corona de Aragón Originales con varias notas puestas por el rey don Pedro III, y se hallan en nuestro Archivo Real» . GIMENO, F, M; GOZALVO, D; TRENCHS, J, *Ibidem.*, pàg. 20.

⁷¹ Al pròleg d'aquesta edició, P Bofarull y Mascaró diu que li hagués agradat tenir l'original, però que aquest, en el seu viatge a Madrid, va desaparèixer. Per tant va utilitzar la còpia més correcta, que era la custodiada a Barcelona. GIMENO, F, M; GOZALVO, D; TRENCHS, J, *Ibidem.*, pàg. 22.

⁷² Es pot veure a: http://webliboteca.uv.es/cgi/view.pl?source=uv_ms_1501 [consulta: 12/06/2013]. Igualment s'ha assenyalat que el manuscrit podria tenir diferents mans lo que confirmaria la hipòtesi de l'existència d'un centre copista a la cancelleria del rei d'Aragó. Al no tractar-se aquesta de qüestió principal en aquests moments hem de fer referència a l'estudi que tracta aquest tema: GIMENO, F, M; GOZALVO, D; TRENCHS, J, *Ibidem.*, pàg. 40

⁷³ Aquestes qüestions les introdueix a l'estudi sobre l'edició facsímil del manuscrit de la Biblioteca Bartolomé March (ms. 2633), tot i que després les continua desenvolupant a l'article procedent de l'anuari d'estudis medievals. PALACIOS MARTIN, B, *El "Manuscrito de San Miguel de los Reyes" de las "Ordinacions" de Pedro IV*, Scriptorium Ediciones Limitadas, València, 1994; PALACIOS MARTIN, B, *Sobre la redacción...*, pàg.659-681.

⁷⁴ Tota la informació relativa al manuscrit de la Biblioteca March ha estat extreta de la seva edició facsímil a: PALACIOS MARTIN, B, *El "Manuscrito de San Miguel ...*

⁷⁵ SERRANO, M, *El arte áulico mallorquín...*, pàg. 182.

Annexos

TAULA I: Relació d'oficis entre les *Leges Palatinae* i les *Ordinacions*.

<i>Leges Palatinae</i>	<i>Ordinacions</i>
IPRIMA PARS	PRIMERA PART
I.1. De officio Magistrorum hospitii sive Maourum domus	I.1. Dels maiordòmens
I.2. De Scutiferis potum nobis ministrantibus	I.2. Dels copers
I.3. De Botellerio maiori et speciali aulae nostrae regalis et Subbotellerio	I.3. Dels boteylers majors
I.4. De Pistore regio	I.8. Del pastador
I.5. De Botelleriis nostris familiaribus deputatis	I.4. Dels boteylers comuns
I.6. De Servitoribus sive aquae ductoribus botelleriae	I.5. Del portant aygua a la boteylaria
	I.6. Dels panicers majors
	I.7. Dels panicers comuns
	I.8. Del pastador
I.7. De Scutiferis ad scindedum coram nobis destinatis	I.9. Dels escuders davans Nòs tallar ordonats
I.8. De Scutelliferis regiis	I.10. Dels sobrecochs
I.9. De Emptore et Subemptore	I.19. Del comprador
I.10. De Ministris coquinae oris regii	I.11. Dels coyners majors
I.11. De Argentario coquinae oris regii	I.12. De l'argenter de la nostra cuyna
I.12. De Coquinariis pro communi regiorum domesticorum	I.13. Dels cochs comuns
I.13. De Museo	I.14. Del moseu
	I.15. Del manucier
I.14. De Argentariis coquinae domesticorum regiorum	I.16. Dels argenters de la cuyna comuna
I.15. De Aquae Portitoribus ad coquinam domesticorum regiorum	I.17. Del portador d'aygua a la coyna
I.16. De Scutiferis deferentibus scissorium regium	I.18. Dels escuders portants lo taylador real
	I.19. Del comprador
I. 17. De Magistris equorum et stratoribus qui cavallericii nuncupantur	I.20. Dels cavallerices
I. 18. De Civaderio	
I.19. De Marescallo equorum	I.21. Del menescal
I.20 De Mancipiis stabulorum	I.22. Dels hòmens de la escuderia
I.21. De Falconerio maiori	I.23. Del falconer mayor
I.22. De Falconeriis minoribus	I.24. Dels falconers
I.23. De Venatore seu custodiente canes venatorios	I.25. Dels caçadors o guarda de cans
I.24. De Algotzirio	II.48. Dels algotzirs
I.25. De Procuratore fiscali in curia	

Magistorum seu Maiorum domus

- I.26. De Zemblerio maiori et I.26. Del sobreazembler e sorsazembler
Sumzemblerio
I.27. De Zembleriis specialibus I.27. Dels azembler
I.28.[De Mimis seu Joculatoribus] I. 28 Dels juglars

II PARS

- II.29. Super officio Camerlengorum et eius
subiectorum
II.30. De Scutiferis camerae
II.31. De Camerariis
II.32. De Barbitonsoribus
II.33. De Medicis
II.34. De Sirurgicis
II.35. De Secretariis scriptoribus
II.36. De Uxeriis armorum
II.37. De Servientibus armorum
II.38. De Uxeriis aulae sive Subportariis
[De Nuntiis virgae]
II.39. De Armatore regis

II.40. De Sartore et eius coadiutore
II.41. De Surtrive et ius coadiutrice
II.42. De Apothecario et eius coauditore
II.43. De Fructerio et ius coauditore
II.44. De Argenrario et ius coauditore
II.45. De Folrerio
II.46. De Paratore et ius coauditore
II.47. De Custode tentoriorum
II.48. De Scopatoribus

SEGONA PART

- II.29 Dels camarlenchs
II.30. Dels escuders de la cambra
II.31. Dels ajudants de la cambra
II.32. Del barbaer
II.33. Dels meges de la física
II.34. Dels meges de la cirurgia
II.35. Dels escrivans secretaris
II.45. Dels uxers d'armes

II.36. De l'armador real
II.37. De la guarda de les tendes
II.38. Del sartre e sos coadjutors
II.39. De la custurera e de la coadjuntora
II.40. De l'apothecari

II.47. Del posador

II.41. Dels rebosters majors
II.42. Dels rebostés comuns
II.43. De l'escombrador del palau e lavador
de l'argent
II.44. Dels uxers d'armes
II.45. Dels porters de massa
II.46. Dels porters de porta forana
II.47. Del posador
II.48. Dels algutzirs
II.49. Dels hòmens de l'offici de l'algotzir

III TERTIA PARS

III.49. Super officio Cancellarii et eorum qui ei submissi dignoscuntur

III.50. De Vicecancellario

III.51. De Scriptoribus cancellariae

III.52. De rectoribus Conscientiae regiae

III.53. De Auditoribus

III.54. De Promotoribus

III.55. De Confessore

III.56. De Sacerdotibus ad capellam deputatis

III.57. De Scholari capellae

III.58. De Eleemosynariis

III.59. De Scholari eleemosynae

III.60. De Servitoribus eleemosynae

III.61. De Cursoribus

IV QUARTA PARS

IV.62. Super officio magistri rationalis et ollirum qui sibi sunt submissi

IV.63. De scriptore magistri rationalis

IV.64. De thesaurario

IV.65. De scriptore thesaurarii

IV.66. De scriptore rationis

IV.67. De scriptore scriptoris rationis

V QUINTA PARS De ordinationibus ad officium maiorum domus sive illorum qui eis immediate sunt submissi pertinentibus

TERCERA PART

III.50. Del canceller

III.51. Del vicecanceller

III.52. De l'offici del prothonotari tinent los segells

III.53. Dels escrivans de manament de la nostra scrivania

III.54. Dels ajudants de la nostra scrivania

III.60. Dels oydors

III.55. Dels promovedors

III.56. Dels missatgés de verga de la cancellaria

III.57. Del Calfador de la cera per als segells pendants

III.58. Offici dels segelladors de la scrivania

III.59. Dels endreçadors de la consciència

III.60. Dels oydors

III.61. Dels scrivans dels oydors

III.62. Dels porters ho sotsporters que són liurats als hoïdors

III.63. Del confessor

III.64. De l'abbat de Sanctas Creus

III.65. Dels monges de la cappella

III.66. De l'escolan de la cappella

III.67. Dels almoyners

III.68. De l'escolan de la almoyna

III.69. Del servidor de la almoyna

III.70. Dels correus

QUARTA PART

IV.71. Del mestre racional

IV.72. Del tesaure

IV.73. Del lochtinent e scrivans de thesaure

IV.74. De l'escrivan de ració

IV.75. Del lochtinent e scrivans de ració

- v.68. De Conviviis
- v.69. De Ferculis
- v.70. De Sellis, frenis et aliis paramentis equorum
- VI SEXTA PARS De Ordinationibus ad officium camerlengorum et eis subiectorum pertinentibus
- VI.71. De vestibus et aliis ornamentis
- VI.72. De oblationibus
- VI.73. De honoribus quibusdam personis ut congruit adhibendis
- VI.74. De fructibus in mensa ministrandis
- VI.75. De illuminatione
- VI.76. De honoribus exhibendis
- VII SEPTIMA PARS De ordinationibus ad officium cancellarii et sibi subiectorum pertinentibus
- VII.77. De Consiliariis
- VII.78. De sessione in consilio
- VII.79. De servitiis [De acceptione munerum]
- VII.80. De salariis commissariorum
- VII.81. De modo scribendi litteras ad diversas personas
- VII.82. Quae personae praemitti debeant in scribendo
- VII.83. Quae personae postponi debeant
- VII.84. Quomodo debet scribi diversis personis secundum gradum cuiuslibet et promo de illis qui in litteris praeponuntur
- VII. 85.[De modo scribendi illis personis quae sunt postponendae nobis in litteris
- VII.86. De modo sigillandi
- IV.77. Dels convits
- IV.78. De les viandes
- IV.79. De la manera de dar racions
- iv.80. Dels frens e altres aparellaments de cavals
- IV.81. De les vestedures e altres ornaments
- IV.82. De les oblacions
- iv.83. De les honors a alguns con se pertanyen faedores
- IV.84. De les fuytes en la taula ministradores
- IV.85. De la il·luminació de la cort real
- IV.86. De la il·luminària quan per defunct se celebra
- IV.87. De l'argent de la cort nostra
- IV.88. Dels consellers nostres
- IV.89. De la manera del seer e proposar en consell nostre
- IV.90. Dels serveys
- IV.91. Dels salaris dels commissaris
- IV.92. De la manera de scriure letres a diverses persones
- IV.93. Quales persones deuen ésser davant posades
- IV.94. Quales persones deuen ésser postposades
- IV.95. Com se deu scriure a diverses persones segons grau de cascun, e primerament qui en les letres deuen ésser preposats
- IV.96. De la manera de scriure als cardenals
- IV.97. De la manera de l'escriure a aquelles persones les quals són postposades a Nós en les letres
- IV.98. De la manera de sagellar ab segells de cera e ab bulla

- VII.87. De taxatione litterarum
- VII.88. De beneficiis conferendis
- VII.89. De ordinatione capellae
- VII.90. De vigilia et die Nativitatis Domini
- VII.91. In die Sancti Iohannis apostoli et evangelistae
- VII.92. In die Circumcisionis Domini
- VII.93. In die Epiphaniae
- VII.94. In Conversione S. Pauli et Cathedra S. Petri
- VII. 95. De die in ramis et palmarum
- VII.96. De die iovis Cenae Domini
- VII.97. In Parasceve Domini
- VII.98. In vigilia et die Resurrectionis Domini
- VII.99. De die lunae et maris sequentibus
- VII.100. De festo Inventionis Sanctae Crucis
- VII.101. In Apparitione Sanncti Michaelis
- VII.102. De festo Ascensionis Domini
- VII.103. De vigilia et die Pentecostes et die lunae et martis sequentibus
- VII.123. De Trinitate
- VII. 104. De festo Corporis Christi
- VII.105. In festo Nativitatis Beati Iohannis Baptistae
- VII.106. Ub festi Sannctae Annae
- VII.107. In festo Transfigurationis Domini
- VII.108. De festo Exaltationis Sanctae Crucis
- VII.109. In Dedicacione Sancti Michaelis
- VII.110. In die Omnium Sanctorum
- VII.111. De Mortuis
- VII.112. In festo Passionis Imaginis
- IV.99. De la taxació de les cartes e letres qui ixiran de la nostra cort
- IV.100. Dels beneficis donadors
- IV.101. De la ordinació de la capella
- IV.102. De la vigília e de la nativitat de Noste Senyor
- IV.103. De la festa de sent Johan evangelista
- IV.104. De la festa de la circumcisió de Nostre Senyor
- IV.105. De la festa de la Epiphania
- IV.106. De la conversió de sent Paül
- IV.107. De la cadira de sent Pere
- IV.108. De la festa de Ramspalma
- IV.109. Del Dijous de la Cena
- IV.110. Imparaceve de Nostre Senyor
- IV.111. De la vigília e del dia de la resurreció del Nostre Senyor
- IV.112. Dels dilluns e del dimarts següents
- IV.113. De la festa de la invenció de la santa Creu
- IV.114. De la festa de la Ascensió de Nostre Senyor
- IV.115. De la vigília de Pentacosta e del dia e del diluns e del dimarts següents
- IV.116. Del dicmenge de Trinitat
- IV.117. De la festa de Cors de Nostre Senyor
- IV.118. De la festa de la nativitat de sent Johan babtista
- IV.119. De la festa de sent Pere
- IV.120. De la festa de Santa Anna
- IV.121. De la transfiguració de Nostre Senyor
- IV.122. De la festa de sent Lorenç
- IV.123. De la corona de Iesucrist.
- IV.124. De la festa de la exaltació de Santa Creu
- IV.125. De la dedicació de sent Miquel
- IV.126. De la festa de sent Luch Evangelista
- IV.127. Del dia de Tots Sants
- IV.128. De la commemoració dels defuncts e tota hora que per defuncts se faça
- IV.129. De la festa de la passió de la

Domini

VII.113. De Trinitate

VII. 114. De Festivitatibus Beatae Mariae

VII.115. De Martyribus

VII.116. De Confessoribus

VII.117. De Virginibus

VII.118. De octavis festorum Domini,
Beatae Virginis et aliorum sanctorum

VII.119. De vigilis festorum

VII.120. De Dominicis diebus

VII.121. De diebus veneris

VII.122. De diebus sabbatinis

VII.123. De ferialibus diebus

VII.124. De quator Temporibus anni

[Addenda de variis divinis officis]

VII.135. De eleemosyna per
ellemosynarios distribuenda

Octava Particula De ordinationibus ad
officium magistri rationalis et sibi
subiectorum pertinentibus

VIII.136. De faliis [seu absentis a regia
curia]

VIII.137. De logueriis animalium

ymage de Jesucrist

IV.120. De la festa de sent Martí

IV.131. De la festa de santa Katerina

IV.132. De la festa de sent Nicholau

IV.116. Del dicmenge de Trinitat

IV.133. De les III festivitats de la mare de
Déu

IV.134. Dels màrtirs

IV.135. Dels confessors

IV.136. De les verges

IV.137. De les huytaves de les festes de
Nostre Senyor e de la verge Maria e de
tots los altres Sants

IV.138. De les vigílies de les festes

IV.139. Dels dies dominicals

IV.140. Dels divendres

IV.141. Dels dissaptes

IV.142. Dels dies ferials

IV.143. De les III tèmpestres de l'any

IV.144. De la almoyna

IV.145. De les fayles e dels missatgés

IV.146. Dels loguers de les bèsties logades

IV.147. Declaració feta sopra totes les direns
Ordinacions.

ÍNDEX D'IL·LUSTRACIONS

- Fig. 1. *Leges Palatinae* del Regne de Mallorca. Ms. 9169. Bibliothèque Royale Albert i, Brussel·les. f.1. Frontispici representant el rei entronitzat amb els representants de l'estament militar i eclesiàstic. Font: Edició facsímil de les *Leges Palatinae*. PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III de Mallorca, Leyes Palatinas*, José J. de Olañeta Editor, Palma, 1991.

- Fig. 2. *Leges Palatinae* del Regne de Mallorca. Ms. 9169. Bibliothèque Royale Albert i, Brussel·les. f. 52v. Frontispici i inicial que representen l'ofici relacionat amb les vestidures i altres ornaments. Font: Edició facsímil de les *Leges Palatinae*. PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III de Mallorca, Leyes Palatinas*, José J. de Olañeta Editor, Palma, 1991.

- Fig 3. *Leges Palatinae* del Regne de Mallorca. Ms. 9169. Bibliothèque Royale Albert i, Brussel·les. f. 41. Inicial historiada que representa l'ofici del confessor. Font: Edició facsímil de les *Leges Palatinae*. PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III de Mallorca, Leyes Palatinas*, José J. de Olañeta Editor, Palma, 1991.

- Fig 4. *Leges Palatinae* del Regne de Mallorca. Ms. 9169. Bibliothèque Royale Albert i, Brussel·les. f. 71. Inicials miniades. Font: Edició facsímil de les *Leges Palatinae*. PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III de Mallorca, Leyes Palatinas*, José J. de Olañeta Editor, Palma, 1991.

- Fig. 5. *Leges Palatinae* del Regne de Mallorca. Ms. 9169. Bibliothèque Royale Albert i, Brussel·les. f. 67v. Orla decorativa a tota pàgina. Font: Edició facsímil de les *Leges Palatinae*. PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III de Mallorca, Leyes Palatinas*, José J. de Olañeta Editor, Palma, 1991.

- Fig. 6. *Leges Palatinae* del Regne de Mallorca. Ms. 9169. Bibliothèque Royale Albert i, Brussel·les. f. 8v. Orla decorativa a tota pàgina. Font: Edició facsímil de les *Leges Palatinae*. PÉREZ, L; LLOMPART, G; DURLIAT, M, *Jaime III de Mallorca, Leyes Palatinas*, José J. de Olañeta Editor, Palma, 1991.

- Fig. 7. Manuscrit original de les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor rey en Pere terç rey Darago sobre lo Regiment de tots los officials de la sua cort*. Ms. 1501. Biblioteca històrica de la Universitat de València. f. 1. Primer foli del manuscrit on es presenta el text en una columna i sense il·lustracions. Font: Pàgina web de la col·lecció digital del fons històric de la Universitat de València (Somni).

- Fig. 8. Còpia del segle XIV de les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor rey en Pere terç rey Darago sobre lo Regiment de tots los officials de la sua cort*. Ms. esp. 99. Bibliothèque Nationale de France. f. 1. Capital miniada amb la representació del rei entronitzat juntament amb els representants de l'estament militar i eclesiàstic. Font: fons digital dels manuscrits il·luminats de la Bibliothèque Nationale de France (Mandragore).

- Fig. 9. Còpia del segle XIV de les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor rey en Pere terç rey Darago sobre lo Regiment de tots los officials de la sua cort*. Ms. 2633. Biblioteca Bartolomé March de Palma de Mallorca. f. 1. Inicial miniada amb la representació del rei entronitzant i els representants dels estaments militar i eclesiàstic. Font: Edició facsímil del manuscrit. PALACIOS MARTIN, B, *El "Manuscrito de San Miguel de los Reyes" de las "Ordinacions" de Pedro IV*, Scriptorium Ediciones Limitadas, València, 1994.

- Fig. 10. Còpia del segle XIV de les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor rey en Pere terç rey Darago sobre lo Regiment de tots los officials de la sua cort*. Ms. esp. 99. Bibliothèque Nationale de France. f. 2v. Capital miniada amb l'ofici del majordom. Font: fons digital dels manuscrits il·luminats de la Bibliothèque Nationale de France (Mandragore).

- Fig. 11. Còpia del segle XIV de les *Ordenacions fetes per lo molt alt senyor rey en Pere terç rey Darago sobre lo Regiment de tots los officials de la sua cort*. Ms. 2633. Biblioteca Bartolomé March de Palma de Mallorca. f. 2. Inicial miniada on es representa l'ofici de majordom. Font: Edició facsímil del manuscrit.

PALACIOS MARTIN, B, *El "Manuscrito de San Miguel de los Reyes" de las "Ordinacions" de Pedro IV*, Scriptorium Ediciones Limitadas, València, 1994.

Fig 1. Primer foli (f.1.) del llibre de les *Lleges Palatinae*. Al frontispici Jaume III amb els estaments de la cort. Font: Edició facsímil de les *Lleis Palatines* a càrrec de José J. de Olañeta Editor.

Fig. 2. Frontispici que obri la part del camarlenc. Inicial i frontispici relacionats amb l'ofici vinculat a fer les vestidures i altres ornaments (f. 52v.). Font: Edició facsímil de les *Lleis Palatines* a càrrec de José J. de Olañeta Editor.

Fig. 3. Inicial que anuncia l'ofici del confessor (f. 41.). Font: Edició facsímil de les *Lleis Palatines* a càrrec de José J. de Olañeta Editor.

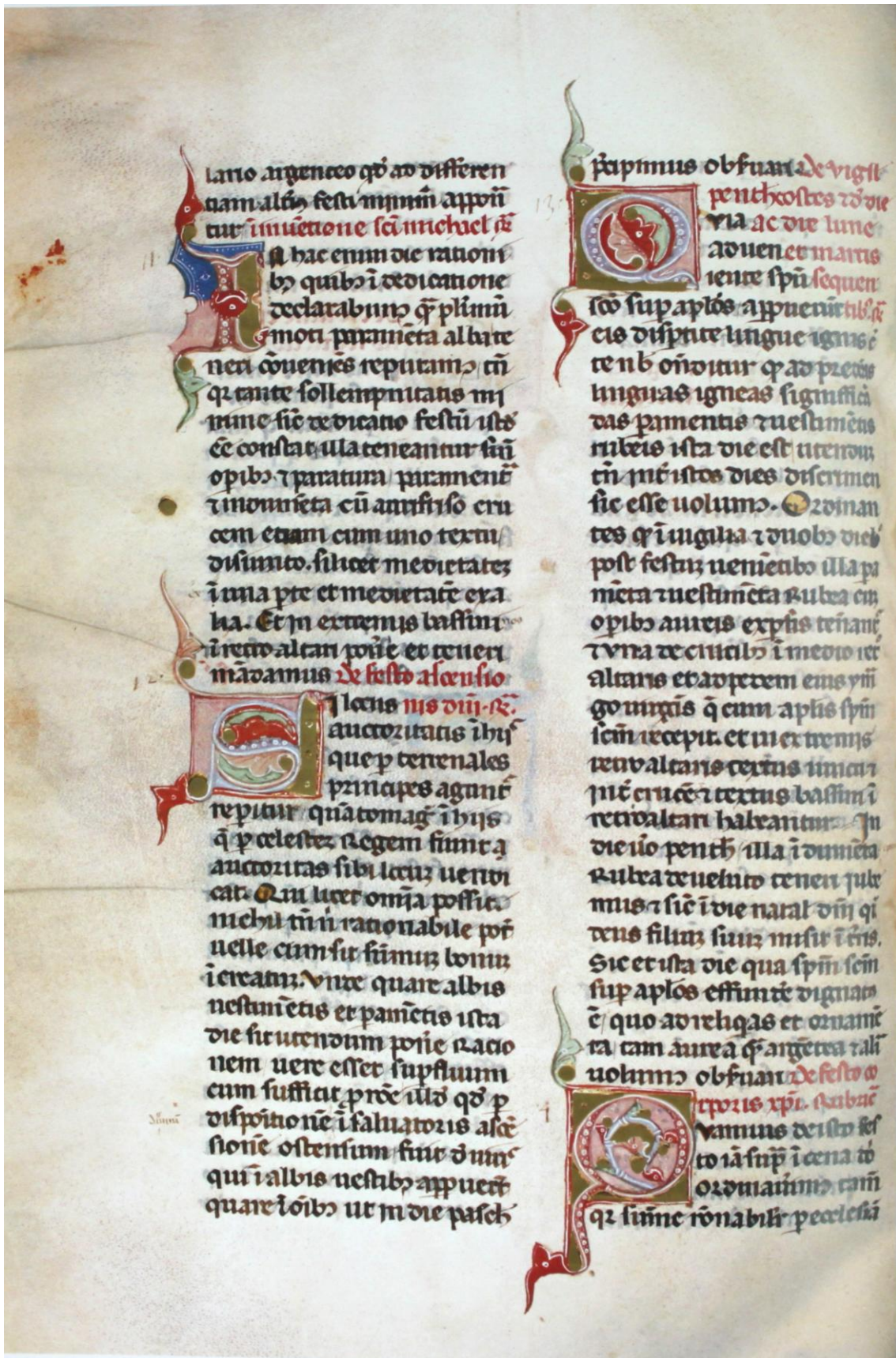

Fig. 4. Lletres capitals miniades (f. 71.). Font: Edició facsímil de les *Lleis Palatines* a càrrec de José J. de Olañeta Editor.

Fig. 5. Orla decorativa a tota pàgina (f. 8v.). Font: Edició facsímil de les *Lleis Palatines* a càrrec de José J. de Olañeta Editor.

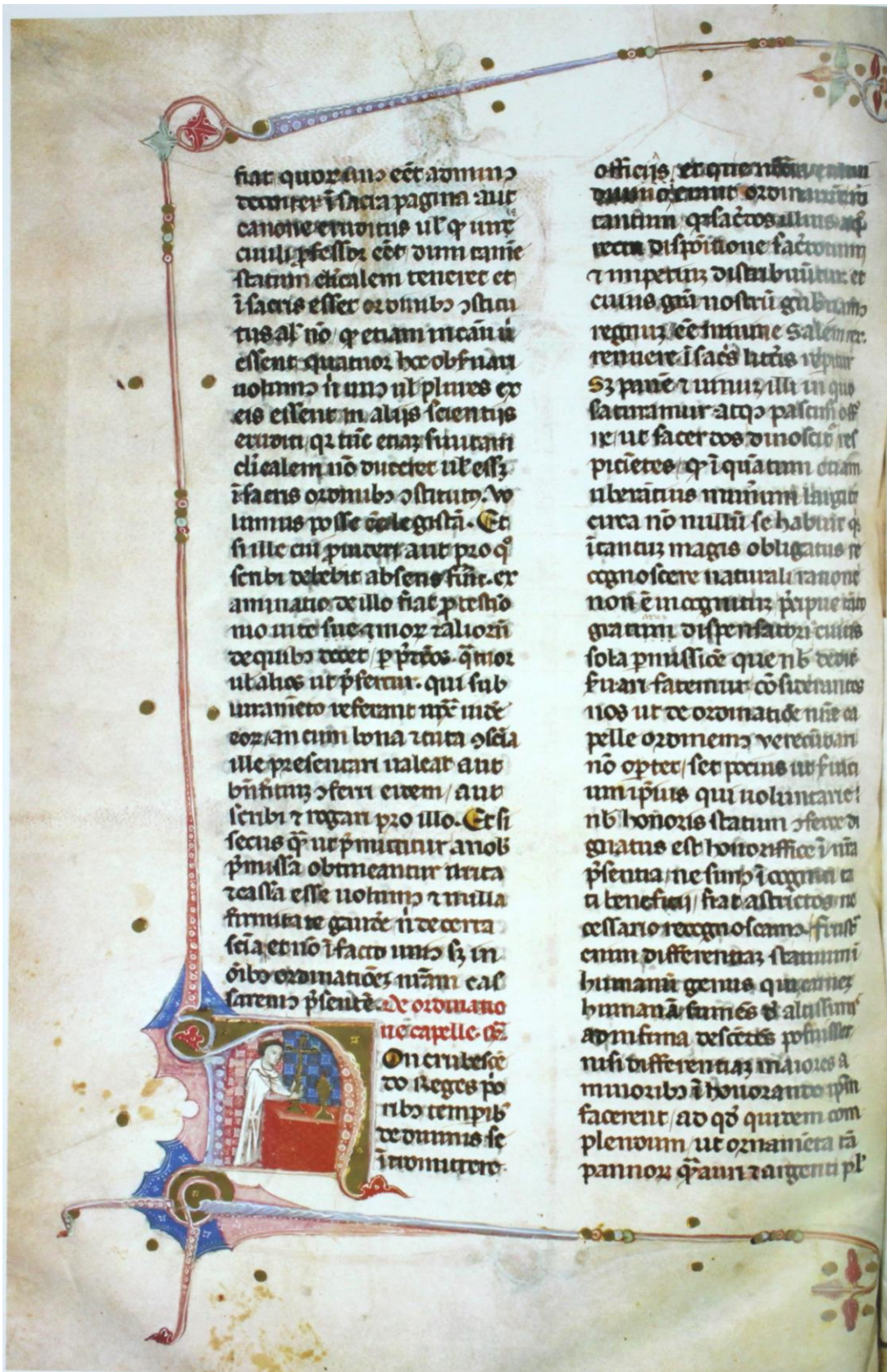

Fig. 6. Orla decorativa en tota la pàgina (f. 67v.). Font: Edició facsímil de les *Lleis Palatines* a càrrec de José J. de Olañeta Editor.

Fig. 7. Manuscrit original de les *Ordinacions* conservat a la Universitat de València (f.1.)

Font: Pàgina web de la col·lecció digital del fons històric de la Universitat de València (Somni).

Fig. 8. Manuscrit de la Biblioteca Nacional de França (ms. esp. 99). Capital miniada amb la imatge del rei entronitzat i els representants dels estaments (f. 1.). Pàgina web Mandragore.

Fig. 10. Capital miniada del manuscrit de la Biblioteca Nacional de França ms. esp. 99, on es representa l'ofici de majordom (f. 2v.). Font: Pàgina web Mandragore.

Fig. 11. Capital miniada del manuscrit ms. 2633 on es representa l'ofici del majordom (f. 2). Font: Edició Facsímil limitada del Manuscrit a càrrec de l'editora Scriptorium.